

การศึกษาแนวคิดการต่อต้านวรรณะพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์สันสกฤต A Study of the Concept of Opposition to the Brahmin Caste in Sanskrit Scriptures

สุดาพร เขียวงามดี^{1*}

¹ภาควิชาบาลีสันสกฤต คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Sudaporn Khiewngamdee¹

¹Department of Pali and Sanskrit, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

✉: * sudaporn_khiewngamdee@hotmail.com

(Author Corresponding Email)

Received: 07 May 2026; Revised: 25 May 2026; Accepted 27 September 2026

© The Author 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวคิดการต่อต้านระบบวรรณะพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์สันสกฤตผ่านลำดับยุคสมัย ผลการศึกษาพบว่าระบบวรรณะมีพลวัตและการเปลี่ยนผ่านทางความคิดอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น ในยุคพระเวท วรรณะมีลักษณะเป็น “ชนชั้นเปิด” ที่ยืดหยุ่น โดยเน้นความประพฤติและอาชีพมากกว่าชาติกำเนิด ยุคมหากาพย์และปุราณะเริ่มมีการตั้งคำถามถึงความชอบธรรมของพราหมณ์ โดยเสนอเกณฑ์ “คุณธรรม” (วฤตตะ) และ “การกระทำ” (กรรม) มาใช้ตัดสินความเป็นบุคคลแทนสายเลือด โดยเฉพาะใน “ภวิษยะ มหาปุราณะ” ที่ใช้ตรรกะเปรียบเทียบว่ามนุษย์ทุกคนมีบิดาคนเดียวกัน (พระพรหม) จึงย่อมมีความเท่าเทียมกันไม่ต่างจากผลไม้บนต้นเดียวกัน แต่พอมาถึงในยุคธรรมศาสตร์เกิดการสถาปนาอำนาจพราหมณ์อย่างเข้มงวดผ่านคัมภีร์กลุ่มสมฤติ โดยเฉพาะ “มนูสมฤติ” ที่นิยามสถานะบุคคลผ่าน “ชาติกำเนิด” และสายเลือดอย่างเด็ดขาด นำไปสู่การเลือกปฏิบัติอย่างเข้มงวด ยุควรรณกรรมพุทธศาสนา สันสกฤตพบการต่อต้านอย่างเป็นระบบที่สุดใน “คัมภีร์วัชรสุจี” ของอัสวเมธ ซึ่งใช้ตรรกวิทยาหักล้างความเชื่อเรื่องความเหนือกว่าทางชาติกำเนิด โดยยืนยันว่าความแตกต่างทางวรรณะเป็นเพียงสมมติบัญญัติทางสังคม เพราะมนุษย์ทุกคนมีลักษณะทางกายภาพและความรู้สึกไม่ต่างกัน สรุปได้ว่า การต่อต้านวรรณะพราหมณ์ในคัมภีร์สันสกฤตสะท้อนถึงการปะทะกันระหว่างแนวคิดที่ยึดติดชาติตระกูล กับแนวคิดที่มุ่งเน้นคุณค่าของความ เป็นมนุษย์และความยุติธรรมในสังคมอินเดียโบราณ

คำสำคัญ : ระบบวรรณะ, พราหมณ์, สันสกฤต, พุทธศาสนา, อินเดีย

Abstract

This academic article aims to analyze the concept of opposition to the Brahmin caste system as manifested in Sanskrit scriptures across different eras. The study reveals that the caste system possessed dynamic characteristics and underwent continuous ideological transitions. During the Vedic period, caste functioned as "open classes," where flexibility prevailed, and emphasis was placed on conduct and occupation rather than birthright. In the Epic and Puranic eras, the legitimacy of the Brahmins began to be questioned; criteria such as "virtue" (vṛtta) and "action" (karma) were proposed to determine an individual's status instead of lineage. Notably, the Bhaviṣya purāṇa employs the logic that all humans share a common

father (Lord Brahma) and thus possess inherent equality, much like fruits growing on the same tree. However, during the Dharmashastra period, Brahminical authority was strictly established through the Smṛiti texts—most notably the Manusmṛiti—which decisively defined social status through "birth" and lineage, leading to rigid discrimination. The most systematic resistance is found in the Sanskrit Buddhist literature, specifically Ashvaghoṣa's Vajrasūcī. This text utilizes logical reasoning to debunk the belief in birth-based superiority, asserting that caste distinctions are merely social conventions since all humans share identical physical attributes and emotions. In conclusion, the opposition to the Brahmin caste in Sanskrit scriptures reflects the ideological conflict between lineage-based elitism and the concepts of human dignity and social justice in ancient Indian society.

Keywords: Caste System, Brahmin, Sanskrit, Buddhism, India

บทนำ

สังคมอินเดียโบราณมีระบบการจัดลำดับชั้นทางสังคมและมีอิทธิพลอย่างสูงต่อวิถีชีวิตของผู้คน นั่นก็คือ ระบบวรรณะ (Caste System) ซึ่งแบ่งคนออกเป็น 4 วรรณะหลักตามลำดับ ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร โดยมีวรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะสูงสุด และมีอิทธิพลทางศาสนาและการเมืองอย่างมากมาย เชื่อกันว่าสถานะของบุคคลถูกกำหนดมาตั้งแต่เกิดและไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ จึงอาจสร้างความไม่เท่าเทียมกันและเลือกปฏิบัติ โดยเฉพาะต่อวรรณะศูทรและกลุ่มคนที่อยู่นอกระบบวรรณะ คือ พวกจัณฑาล ระบบวรรณะฝังรากลึกในสังคมอินเดียคู่กับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทที่เชื่อว่า พระพรหมทรงสร้างพวกพราหมณ์จากพระโอษฐ์(ปาก) สร้างกษัตริย์จากพระพาหา(แขน) สร้างพ่อค้า(แพศย์)จากพระอุทร(ท้อง) สร้างกลุ่มผู้รับใช้(ศูทร)จากพระเพลา(ขา) (R. C. Majumdar & Kalikinkar Datta, 1970 : 31) ระบบวรรณะของอินเดียโบราณแบ่งได้ตามยุคสมัย ดังต่อไปนี้

ยุคพระเวท

ระบบวรรณะทั้ง 4 หรือ จาตุรวรรณ (cāturvarṇa) เป็นสี่กลุ่มใหญ่ๆ ที่ได้แบ่งแยกวิถีชีวิตของคนอินเดียขึ้น มาจากเรื่องชาติกำเนิดเป็นหลัก การแบ่งแยกนี้มีมาตั้งแต่ยุคพระเวทจนถึงยุคปัจจุบัน และการแบ่งแยกชนชั้นแบบนี้ก็มีอยู่ในสังคมอื่นๆของโลกด้วย ระบบวรรณะมีปรากฏขึ้นในวรรณกรรมและคัมภีร์ต่างๆตามยุคสมัย เริ่มจากคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดในยุคพระเวท คือ คัมภีร์ฤคเวท ในฤคเวท เล่ม 8 บทที่ 35 โศลกที่ 16-18 (VIII, 35, 16-18) (Sarvadeshik Arya Pratinidhi Sabha Delhi, n.d. : 483) กล่าวถึงแค่ 3 วรรณะ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ ส่วนในบทสวดมนตร์พลหัสปตี (Bṛhaspati) ของฤคเวท เล่ม 4 บทที่ 50 โศลกที่ 8 (4-50-8) (R.L. Kashyap.,2007 : 163) กล่าวถึงแค่ 2 วรรณะ คือ พราหมณ์ และกษัตริย์ ในบทสวดต่อมา คือ ปุรุชสูกตะ(puruṣasūkta) เล่มที่ 10 ของฤคเวท (หลายโศลก) (S.K. Ramachandra Rao, 2006 : 83-84) ได้กล่าวถึง 4 วรรณะ(จาตุรวรรณ) ของสังคมอย่างชัดเจน ได้แก่ พราหมณ์ (Brāhmaṇa) กษัตริย์(Rājanya) แพศย์(Vaiśya) และศูทร(Sūdra) ซึ่งกล่าวว่ามาจาก ปาก แขน ต้นขา และเท้าของผู้สร้าง ตามลำดับ

ในคัมภีร์ไถตติรียะ สังหิตา (The Taittirīya Saṃhitā) ระบุถึงต้นกำเนิดของชนชั้นทั้งสี่ และยังกล่าวอีกว่าพระเป็นเจ้าได้สร้างเทพองค์ต่างๆ ขึ้นมาพร้อมกับชนชั้นทางสังคม เราพบว่าในยุคพระเวทไม่มีข้อจำกัด

เกี่ยวกับการทำอาชีพเฉพาะสำหรับบุคคลที่อยู่ในวรรณะใดวรรณะหนึ่ง (J. Muir, 1872 : 16) ในงานวิจัยของอาจารย์ นฤเพนทร กุมาร ดัตต์ (Nripendra Kumar Dutt) ได้ยกตัวอย่างเรื่องในคัมภีร์ฤคเวท เล่ม 9 บทที่ 112 โศลกที่ 3 ว่า ฤชิตคนหนึ่งได้กล่าวว่า “ข้าพเจ้าเป็นกวี บิดาของข้าพเจ้าเป็นหมอ มารดาของข้าพเจ้าเป็นคนไม่ข้าวจีโศก เราทำตามความปรารถนาของเราจุโค” ดังนั้น จึงไม่มีร่องรอยของการสืบทอดทางสายเลือดที่กำหนดอาชีพของแต่ละบุคคล การรับประทานอาหารร่วมกันและการแต่งงานข้ามวรรณะเป็นเรื่องปกติสำหรับทุกวรรณะ ในช่วงยุคพระเวท วรรณะต่างๆ ดูเหมือนว่าจะเป็น “ชนชั้นเปิด (open classes)” ผู้คนไม่ใช้ช่องแบ่งที่เข้มงวด สมาชิกครอบครัวยกเว้นกำหนดโดยคุณธรรมของการสืบเชื้อสายเท่านั้น คือเป็นการให้ความสำคัญกับคุณลักษณะของความประพฤติมากกว่าชาติกำเนิด (N.K. Dutt, 1931 : 58-60)

ระบบวรรณะในยุคพราหมณ์ (Brāhmanial age) เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างความหย่อนยานของสมัยสังหิตา (Samhitā period) และความเข้มงวดของยุคหลังพระเวท (post-Vedic era) ในคัมภีร์ศตปถพราหมณ์ (Śatapatha Brāhmaṇa) กล่าวถึงวรรณะทั้งสี่ไว้อย่างชัดเจน วรรณกรรมของยุคพราหมณ์ได้จัดบันทึกหน้าที่ของวรรณะทั้งสี่ไว้เป็นครั้งแรก ซึ่งบ่งชี้ว่าการแบ่งวรรณะนี้เป็นไปตามอาชีพของพวกเขา และวรรณะทั้งสี่โดยรวมก็ประกอบกันเป็นส่วนรวมของโครงสร้างทางสังคมทั้งหมด คัมภีร์ศตปถพราหมณ์ยังได้กำหนดขนาดที่แตกต่างกันของเนินฝังศพสำหรับสี่วรรณะ (Jogiraj Basu, 1969 : 29) ศูทรเป็นวรรณะที่ต่ำที่สุดในลำดับชั้นทางสังคม ในคัมภีร์นี้ระบุว่าเฉพาะวรรณะที่สูงกว่า 3 วรรณะหลังเท่านั้นที่มีสิทธิ์ประกอบพิธีกรรมบูชายัญได้ “พราหมโณ วา ราชนโย วา ไวศโย วา เต หิ ยโช□ยาส (ศตปถพราหมณ์ 3/1/1/9)” (Julius Eggeling, 1882 : 4)

แม้วรรณะพราหมณ์ (นักบวช) จะได้รับการระบุอย่างชัดเจนว่าอยู่เหนือกว่าวรรณะอื่นๆก็ตาม แต่ก็ยังมีหลักฐานในคัมภีร์พราหมณ์ที่พิสูจน์ว่าวรรณะไม่ได้สืบทอดทางสายเลือดอย่างเคร่งครัด คนในวรรณะต่ำก็สามารถได้รับการยกฐานะให้สูงขึ้นได้โดยอาศัยคุณสมบัติพิเศษและการเรียนรู้ แสดงให้เห็นว่ายุคอินเดียบโบราณสถานะทางสังคมอาจไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิดเพียงอย่างเดียวเสมอไป ยกตัวอย่างเรื่องราวของท่านไอลูสิ กะวะสะ (Ailusi kavasa) (ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไอตเรยะพราหมณ์ (Aitareya Brāhmaṇa 2.8.1) และเกาสิตะกิพราหมณ์ (Kausitaki Brāhmaṇa 12.3) เขาเป็นบุตรที่เกิดจากนางทาสี(สาวใช้) ท่านไอลูสิ กะวะสะเป็นเหยื่อที่ถูกขับไล่ออกจากสังคม แต่ด้วยปัญญาและการภาวนาของเขา เขาจึงได้กลายเป็นที่เคารพสักการะจากเหล่าฤชิตและคนชนชั้นสูง และเขาก็ได้รับสมญานามอันทรงเกียรติว่า “ฤชิต” (S.C. Bharadwaj, 1993 : 165) ในวรรณกรรมของอุปนิษัท เช่น ในคัมภีร์ฉานโทคยะอุปนิษัท (Chāndogya upaniṣad) บทที่ 8 ตอนที่ 14 กล่าวถึงวรรณะสามอันดับแรก และบอกว่าการเกิดในวรรณะใดขึ้นอยู่กับลักษณะของการกระทำกรรมในชาติภพก่อน ผู้ที่ทำความดีจะมีชาติกำเนิดที่ดี ผู้ที่ทำความไม่ดีจะได้ไปเกิดเป็นสุนัขหรือพวกนอกวรรณะ (Swāmi Swahananda, 1956 : 618-620) ในคัมภีร์พฤททาร์ณยกะอุปนิษัท (Bṛhadāranyaka upaniṣad) บทที่ 1 ตอนที่ 4 โศลกที่ 11-15 ได้บรรยายถึงการกำเนิดของวรรณะว่าในตอนแรกมีเพียงพราหมณ์เท่านั้น แต่เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของสังคม เทพเจ้าจึงได้สร้างวรรณะอื่นๆเพิ่มเติมขึ้นอีก (Swāmi Mādhavānanda, 1950 : 174-180)

ดร. ปานทุรัง วามัน กาณ (Pandurang Vaman Kane) นักอินเดียวิทยา (Indologist) ได้วิเคราะห์

สรุปประบบวรรณะในยุคอินเดียโบราณไว้ว่า ยุคแรกเริ่มค้นพบบันทึกทางวรรณกรรมว่ามีเพียง 2 วรรณะ คือ อารยัน(āryas) และวรรณะตรงข้ามคือ ทัสยู (dasyu) หรือ ทาส(dāsa) ความแตกต่างระหว่างทั้งสองวรรณะนี้มีพื้นฐานมาจากความแตกต่างของสีผิวและวัฒนธรรมหรือเชื้อชาติ หลายศตวรรษก่อนยุคคัมภีร์สังหิตา (Samhitā period) จะสิ้นสุดลง พวกทัสยูถูกพิชิตได้ จึงได้รับสถานะที่ต่ำต้อยกว่าพวกอารยัน พวกศูทร (Śūdra) ก็คือพวกทัสยูที่ถูกปราบและถูกทำให้เป็นพวกวรรณะต่ำ พวกอารยันมีความภาคภูมิใจที่ตนอยู่เหนือกว่าพวกทัสยูจึงได้ประกาศศักดิ์ไปทั่วสารทิศ ต่อมาในยุคคัมภีร์พราหมณะ (Brāhmanas Period) เหล่าพราหมณ์ (ผู้ที่ได้อุทิศตนให้กับการเรียนรู้และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา) กษัตริย์ (ราชา ขุนนาง และนักรบชั้นสูง) และ แพศย์ หรือไวศยะ (ช่างฝีมือและคนทั่วไป) ได้แยกออกเป็นกลุ่มๆ ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิด และวรรณะพราหมณ์ได้รับการพิจารณาว่าเหนือกว่าวรรณะกษัตริย์ แม้แต่วรรณะต่ำที่อยู่นอกวรรณะ เช่น จันฑาล(Caṇḍāla) และเปาลกัส (paulakas) ก็ได้วิวัฒนาการขึ้นมานานก่อนสิ้นสุดยุคพระเวท เนื่องจากการพัฒนาทางวัฒนธรรม การแบ่งงานแบ่งอาชีพกันทำจึงเกิดขึ้น ศิลปะและงานฝีมือจำนวนมากได้รับการพัฒนาขึ้นด้วย ดังนั้น กระบวนการสร้างความซับซ้อนให้กับระบบวรรณะทำให้เกิดวรรณะย่อยอีกจำนวนมาก ตามอาชีวะ (P.V. Kane, 1962 : 48)

ยุคมหากาพย์

ต่อมาในยุคมหากาพย์ ซึ่งยุคนี้มีมหากาพย์ที่ยิ่งใหญ่อยู่สองคัมภีร์คือ มหาภารตะและรามายณะ ทั้งสองเรื่องนี้ได้ให้ทฤษฎีและปรัชญาโดยละเอียดเกี่ยวกับการกำเนิดและการพัฒนาการของวรรณะ เรื่องราวการกำเนิดวรรณะจากพระวรกายของพระพรหมผู้สร้างมีการกล่าวถึงในมหากาพย์มหาภารตะ ยกตัวอย่างเช่น ในมหาภารตะ เล่มที่ 12 (Mahābhārata Book 12) ชื่อ ศานติบรรพ(Śānti Parva) อธิบายที่ 181 เป็นบทสนทนากันระหว่างฤๅษีภฤคุ(Bhṛgu) กับฤๅษีภารทวาช(Bhāradvāja) ว่าด้วยเรื่องของการแบ่งแยกวรรณะตามสีและส่วนต่างๆของพระพรหม นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงวรรณะที่สามารถเปลี่ยนไปตามกรรมดีกรรมชั่วของตนเองได้ (โคลกที่ 1-17) (John D. Smith, 1999 : 718-719) และในบรรพเดียวกัน อธิบายที่ 285 เป็นบทสนทนากันระหว่างพระเจ้าชนก(King Janaka) และฤๅษีปาราสระ(Pārāsara) ว่าด้วยเรื่องของการแบ่งพระพรหมผู้สร้างโลกและสิ่งมีชีวิต และประเด็นสำคัญคือ การแบ่งวรรณะย่อยไปอีก 14 วรรณะนอกเหนือจาก 4 วรรณะหลัก เช่น สเตน(stena), สูตะ(sūta), นิชาทะ(niśāda), อุคระ(ugra), มาคะระ(māgadha) และอื่นๆอีก (โคลกที่ 1-9) (John D. Smith, 1999 : 1110) มหาภารตะ เล่มที่ 13 (Mahābhārata Book 13) ชื่อ อนุศาสนบรรพ(anuśāsana Parva) อธิบายที่ 48 เป็นบทสนทนากันระหว่างยูดิษฐิระ(Yudhiṣṭhira) กับภิชมะ(Bhīṣma) เรื่องการกำเนิดของวรรณะหลายวรรณะที่นอกเหนือจากสี่วรรณะหลัก ซึ่งอธิบายโดยละเอียดว่าการผสมผสานของการแต่งงานข้ามวรรณะทำให้เกิดวรรณะต่างๆขึ้นมากมาย (โคลกที่ 1-28) (Sage Ved. Vyāsa, n.d.* : 152-153) และในบรรพเดียวกัน อธิบายที่ 131 พระแม่อุมาเทวีทูลถามพระศิวะ(มเหศวร)ถึงกรรมอันใดที่ทำให้คนเกิดมามีความแตกต่างกันในวรรณะและชาติกำเนิด พระศิวะได้อธิบายถึงสถานะของวรรณะที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิดเพียงอย่างเดียว แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกรรมหรือการประพฤติตน

* ไม่ระบุปีที่พิมพ์

ตามหลักธรรม เมื่อประพัตินสูงขึ้นก็จะช่วยยกระดับสถานะให้สูงขึ้นได้ แต่หากประพัตินผิดหลักธรรมก็จะทำให้สถานะลดต่ำลง (โคลกที่ 1-50) บุคคลวรรณะต่ำอาจบรรลุสถานะวรรณะสูงขึ้นในชาติหน้าได้โดยปฏิบัติตามธรรมะของตนในชาตินี้ ดังในโคลกที่ 50 ความว่า “*สรวายั พรหมโณ โลกเ วฤเตเตน ตู วียเต | วฤเตเต สลิตสตุ ศุโหริปี พรหมณตว นียจจติ ||* ความเป็นพราหมณ์ทั้งปวงในโลกนี้ ย่อมกำหนดได้ด้วย พฤติกรรม (วฤเตเตน) แม้แต่ผู้ที่เกิดในวรรณะศูทร หากดำรงตนอยู่ในพฤติกรรมอันดีงาม (ตามแบบอย่างพราหมณ์) เขาก็ย่อมบรรลุถึงความเป็นพราหมณ์ได้เช่นกัน” (Sage Ved. Vyāsa, n.d. : 385-388)

รามายณะ ภาค พาลกันท์ เล่าถึงประวัติของฤๅษีวิศวามิตร (บทที่ 15-65) ซึ่งแต่เดิมเป็นกษัตริย์ที่บำเพ็ญตบะจนได้เป็นพราหมณ์ และได้รับการยกย่องว่าเป็นพรหมฤๅษีก็ด้วยความเพียรพยายามของตน (Manmatha Nath Dutt, 1892 : 120-150) เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่าความพยายามที่จะบรรลุตำแหน่งพราหมณ์หรือการเปลี่ยนวรรณะด้วยความมานะของตนเองนั้น สามารถทำได้ แต่ยังไม่เป็นที่นิยมทางสังคมมากนักเพราะเป็นเรื่องค่อนข้างยาก

ในมหาภารตะ เล่ม 13 (อนุศาสนบรรพ) บทที่ 131 เป็นบทสนทนากันระหว่างองค์มหาศรกับพระแม่อุมา ซึ่งพระแม่ได้ทูลถามถึงเกณฑ์ในการจำแนกวรรณะ พระมหาศรจึงได้ตรัสยืนยันว่า “พราหมณ์” ไม่ได้เป็นกันด้วยชาติกำเนิด แต่เป็นด้วย “ความประพฤติ” ดังเช่นในบทที่ 131 โคลกที่ 49 ความว่า “*น โยนิรนาปี สัสกาโร น ศรุตํ น จ สนตติ | การณานิ हि त्विषत्वस्य वฤत्तमेव ตु การणम् ||* (แปล) มิใช่เพราะกำเนิด (โยนิ), มิใช่เพราะพิธีกรรม (สัสการ), มิใช่เพราะการศึกษา (ศรุต), และมีใช่เพราะวงศ์ตระกูล (สนตติ) ที่จะเป็นเหตุให้บุคคลเป็นทวิชาติ (พราหมณ์=ผู้เกิดสองครั้ง) ได้ แต่ 'ความประพฤติ' (วฤตต) เท่านั้นที่เป็นสาเหตุสำคัญ” (Shripad Damodar Satavlekar, 1978 : 843) จากโคลกนี้ เป็นการยืนยันจากพระโอรสของพระศิวะ (มหาศร) เองว่า แม้จะเกิดในตระกูลพราหมณ์ แต่หากไร้ศีลธรรม ก็หาใช่พราหมณ์ไม่ ในขณะที่หากเกิดในวรรณะต่ำแต่มีศีลธรรมที่ดีงาม ก็ย่อมได้รับความเคารพดุจทวิชาติ (พราหมณ์) มหาภารตะยังระบุถึงประเด็นสำคัญว่า ด้วยการทำความดี ศูทรสามารถกลายเป็นพราหมณ์ได้ และ แพศย์ก็สามารถกลายเป็นกษัตริย์ได้

นอกจากนี้ ในส่วนของ อาทิบรรพ (Adi Parva)(บทที่ 68-125) ซึ่งอยู่ในบรรพย่อยที่เรียกว่า สัมภวบรรพ (Sambhava Parva) ยังมีการกล่าวถึงเรื่องการแต่งงานข้ามวรรณะปรากฏหลายกรณี เช่น พระเจ้าศานตनु (King Śāntanu) อภิเษกสมรสกับ นางสตัยวตี (Satyawatī) (ซึ่งเป็นบุตรสาวของศูทร) พระเจ้าทุษยันต์ (King Dushyanta) อภิเษกกับ นางศกุนตลา (Śakuntalā) (ซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของฤๅษีกันณะ (ṛṣi Kaṇva) ผู้เป็นพราหมณ์) พระเจ้ายายาติ (King Yayāti) อภิเษกกับ นางเทวานี (Devayānī) บุตรสาวของศุกราจารย์ (Śukrācārya) ฤๅษีชยวณะ (Ṛṣi Chyavana) แต่งงานกับ เจ้าหญิงสุกัญญา (Sukanyā) และยังมีฤๅษีที่เป็นพราหมณ์อีกสองท่าน คือ นารท (Nārada) และ บรรพต (Parvata) ที่ต่างฝ่ายต่างต้องการแต่งงานกับธิดาของพระเจ้าสฤษัชัย (King Śrījaya) (Pratap Chandra, Roy, 1884 : 205-305) ตัวอย่างเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า ในสมัยมหาภารตะ อุปสรรคเรื่องวรรณะไม่ได้เป็นสิ่งที่ข้ามผ่านไม่ได้ โดยเฉพาะในเรื่องสำคัญอย่างการแต่งงาน

ยุคปุราณะ

ในวรรณกรรมปุราณะ เริ่มมีการสะท้อนแนวคิดทางสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาพุทธ โดยเฉพาะจากคัมภีร์วัชรสุจี(Vajrasūci)ของภิกษุอัสวโหมช โดยใช้แนวคิดเรื่องพุทธาวตารของเหล่าโฆชนพินิกาย นำมาปรุงแต่งคำสอนลงในคัมภีร์ปุราณะ (Wendy Doniger O’Flanery, 1976 : 206) อย่างที่เคยเกริ่นไปในตอนแรกว่าในยุคพระเวทตอนต้น ระบบวรรณะมีความยืดหยุ่นมาก แต่ในยุคต่อมา ระบบเริ่มมีความเข้มงวดมากขึ้น และเริ่มใช้การแบ่งแยกตามชาติกำเนิดเป็นหลักแทนความสามารถและความประพฤติ วรรณกรรมในยุคแรกแสดงให้เห็นว่าระบบวรรณะที่พัฒนาขึ้นในรูปแบบของ “ชาติกำเนิด” (Jāti) ได้หยั่งรากลึกลงในสังคม ปรากฏการณ์ครั้งสำคัญที่ต่อต้านระบบวรรณะเรื่อง “การเกิด” ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปุราณะ โดยในคัมภีร์ภวิษยะ มหาปุราณะ(Bhaviṣya Mahāpurāṇa) บทที่ 41 – 44 ของพราหมบรรพ (Brāhmaparva) เราพบข้อโต้แย้งมากมายที่ต่อต้านการแบ่งแยกเรื่อง “ชาติกำเนิด” ในหมู่มนุษย์ ข้อโต้แย้งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ทุกคนต่างก็เป็นบุตรของบิดาองค์เดียวกัน เหล่าพราหมณ์ที่ถือว่าตนสูงกว่าทุกวรรณะก็ไม่ได้มีความแตกต่างจากวรรณะอื่นเลยในเรื่องของร่างกาย และภาวะทางกายภาพ เช่น สุขภาพ ความรุ่งเรือง ความมียศ ความกลัว ความรัก อายุ การสละโลก ความพยายาม ทักษะการฝึกฝน รูปลักษณ์ ฯลฯ รวมถึงความเจ็บป่วยและการรักษา(S.N. Khandelwal, 2022 : 179-201)

มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่าข้อโต้แย้งเกี่ยวกับวรรณะและคำศัพท์ที่ใช้นั้นมีความคล้ายคลึงอย่างมากกับคัมภีร์วัชรสุจี โศลกหนึ่งในปุราณะกล่าวว่า “จตุวาร เอกสย ปิตุส สุตาคจ เตชะ สุตานำ ขลุ ชาติเรกา / เอวํปรชานำ หิ ปีโตก เอวํ ปีโตกรภาวาน จ ชาติเกทะ // (แปล) บุตร 4 คนที่เกิดจากบิดาเดียวกัน ย่อมมีชาติ (ตระกูล) เดียวกันฉันใด มนุษย์ทั้งปวงก็มีบิดาเดียวกัน (พระพรหมหรือผู้สร้าง) ฉันนั้น เมื่อมีบิดาเดียวกันแล้ว ความต่างแห่งวรรณะย่อมไม่มี” (โศลกที่ 45 บทที่ 41 พราหมบรรพ, ภวิษยะ มหาปุราณะ) (S.N. Khandelwal, 2022 : 180) ในโศลกนี้กล่าวถึงบุตรสี่คนมีพ่อคนเดียวกัน ก็ย่อมถือว่าอยู่วรรณะเดียวกัน เช่นเดียวกันกับที่มนุษย์ทั้งหลายย่อมมีบรรพบุรุษคนเดียวกัน มนุษย์เกิดมาจากแหล่งเดียวกัน มีความใกล้ชิดกัน สามารถเข้าใจได้ผ่าน การเปรียบเทียบกับผลขนุน (udumbara) ที่ปรากฏอยู่บนยอดต้น กลางต้น หรือโคนต้น ซึ่งล้วนแต่มีสี รูปร่าง ผิวสัมผัส และน้ำหล่อเลี้ยงที่เหมือนกัน “ผลานยโถทุมพรวฤกษชาเตรยถากรรมธ ยานตถวานิ ยานิ | วรณากฤตีสปฺรศโรสะ สมานิ ตโลกโต ชาตริติปรจินตยา|| ดังผลขนุนที่เกิดจากต้นเดียวกัน ไม่ว่าจะเกิดที่ปลายกิ่ง กลางต้น หรือโคนต้น ย่อมมีลักษณะ สี สัมผัส และรสชาติเหมือนกัน การแบ่งแยกมนุษย์ก็ควรพิจารณาในทำนองเดียวกันนี้” (โศลกที่ 46 บทที่ 41 พราหมบรรพ, ภวิษยะ มหาปุราณะ) (S.N. Khandelwal, 2022 : 180) ข้อความในคัมภีร์วัชรสุจีมีส่วนคล้ายคลึงกับคัมภีร์มหาปุราณะที่กล่าวไป โดยสันนิษฐานได้ว่าวรรณกรรมปุราณะน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์เล่มนี้ ยกตัวอย่างข้อความในวัชรสุจี เช่น “ยโถกวุฤกษตปนนานำ ผลานำ นาสติ วรณเกท อุทุมพรวณสพลวท / อุทุมพรสย หิ วนสสย จ ผลานิ กานิจิต ศาชาโต ภวานติ กานิจิต ทณทตะ กานิจิตสกุณธตะ กานิจินมูลตะ | น จ เตชะ เกโท’ สติทํ พราหมณผลมิตํ กษตริยผลมิตํ ไวศยผลมิตํ ศูทรผลมิตํ | เอกวุฤกษตปนนวาท / เอวํ นรานามปี นาสติ เกทะ | เอกปุรุชตปนนวาท / (แปล) เช่นเดียวกับผลทั้งหลายที่เกิดจากต้นไม้อันเดียวกัน ย่อมไม่มีความแตกต่างในเรื่องวรรณะ (ประเภท/สี) เปรียบได้กับผลของต้นมะเดื่อและต้นขนุน ด้วยว่าผลของต้นมะเดื่อและต้นขนุนนั้น บาง

ผลก็เกิดจากกึ่ง บางผลก็เกิดจากก้าน บางผลก็เกิดจากลำต้น และบางผลก็เกิดจากราก ผลเหล่านั้นย่อมไม่มีการแบ่งแยกกันว่า นี่คือผลพราหมณ์ นี่คือผลกษัตริย์ นี่คือผลแพศย์ หรือนี่คือผลศูทร เพราะว่าผลทั้งหมดล้วนเกิดมาจากต้นไม้ต้นเดียวกัน ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ย่อมไม่มีความแบ่งแยก มนุษย์ทุกคนเกิดมาจากบุรุษ (ผู้สร้าง) คนเดียวกัน” (Sujitkumar Mukhopadhyaya, 1949 : 9)

ในคัมภีร์ภควัตปุราณะ(Bhāgavata-Purāṇa) (สกัณธที่ 7, อธิบายที่ 11, โศลกที่ 31-35) ยังระบุถึงประเด็นหลักว่า วรรณะควรถูกกำหนดโดยการกระทำของตัวบุคคลมากกว่าชาติกำเนิด ผู้ที่เข้าถึงแก่นแท้ของพระเวทได้ประกาศไว้ว่า ธรรมะของมนุษย์ถูกกำหนด(vihitah) โดยพื้นฐานของอุปนิสัยหรือแนวโน้มตามธรรมชาติ(svabhāva)ให้สอดคล้องกับยุคสมัย (yuga) เพื่อสวัสดิภาพของมนุษย์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า บุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ตามกรรมของตน และประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับสภาวะของตน จะค่อยๆ บรรลุสภาวะที่ไร้ซึ่งคุณลักษณะปรุงแต่ง(nirguṇatā) โดยการชำระล้าง หรือทำลายกรรมที่เกิดจากสภาวะของตน ในคัมภีร์ใช้อุปมาอุปไมยว่าเปรียบเสมือนผืนนาที่ถูกไถพรวนอยู่ตลอดเวลาจนสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ และไม่สามารถผลิตพืชผลได้จนถึงขั้นทำลายเมล็ดพันธุ์ที่หว่านลงไป จิตใจของเราซึ่งเป็นบ่อเกิดของความปรารถนาทั้งปวง เมื่อได้รับความเพิดเพลินจนเกินพอ(อิ่มตัว) ความปรารถนาเหล่านั้นก็จะดับลง เหมือนกับไฟที่ถูกดับด้วยการเทเนยใสลงอย่างต่อเนื่อง แต่ถ้าหากเทเนยใสเป็นหยดๆ ไฟก็อาจไหมลุกโชนขึ้นมา(เพราะเนยใสเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี) หากลักษณะเด่นหรือเครื่องหมายแห่งความประพฤติ(lakṣaṇam)ที่บ่งบอกถึงวรรณะหนึ่ง (ซึ่งไม่มีในบุคคลหนึ่ง แต่กลับไปปรากฏในอีกบุคคลหนึ่ง) ให้เรียกบุคคลนั้นตามวรรณะที่สอดคล้องกับคุณลักษณะ(lakṣaṇa) เหล่านั้น แทนที่จะเรียกตามวรรณะที่เขาถือกำเนิดมา(N.C.V. Narasimhacharya, 2004 : 327-331) จะขอยกตัวอย่างการเปลี่ยนวรรณะของบุคคลให้เห็นในย่อหน้าถัดไป

ตัวอย่างการเปลี่ยนวรรณะมีบันทึกไว้ในคัมภีร์ภควัตปุราณะและปุราณะอื่นๆ เช่น คาร์กยะ (Gārgya) เป็นโอรสของกษัตริย์ได้บรรลุความเป็นพราหมณ์ และลูกหลานของท่านก็ได้กลายเป็นพราหมณ์, ทูริตักษะยะ(Duritakṣaya) และบุตรทั้งสามคือ ไตรยยารุณิ (Trayyārūṇi), กวี(Kavi) และ ปุษกรุณิ (Puṣkarārūṇi) ก็บรรลุถึงสถานะพราหมณ์ (brāhmaṇa-gatim gatāḥ) แม้จะเกิดในตระกูลกษัตริย์ก็ตาม (ภควัตปุราณะ, สกัณธที่ 9, อธิบายที่ 21, โศลกที่ 19-20) (Kṛṣṇa Dvaipāyana Vyāsadeva, 2020 : 55) และเรื่องราวของกษัตริย์ศรียาติ (King Śaryāti) แม้จะเกิดในวรรณะกษัตริย์ แต่ท่านก็มีความเชี่ยวชาญในพระเวทและพิธีกรรมอย่างสูง จนได้รับยกย่องให้เป็นผู้มีความรู้ประดุจพราหมณ์ผู้ยิ่งใหญ่ (Brahmiṣṭha) จึงได้รับเกียรติให้เป็นผู้ดำเนินการสวดมนต์และประกอบพิธีบูชาญ (Yajña)(ภควัตปุราณะ, สกัณธที่ 9, อธิบายที่ 3, โศลกที่ 8-26) (Kṛṣṇa Dvaipāyana Vyāsadeva, 2020 : 11-12) นอกจากนี้ ยังมีเรื่องราวของเจ้าชายปฤษธระ (Prṣadhra) หนึ่งในโอรสของกษัตริย์ไววัสตมานู (Vaivasvata Manu) เจ้าชายได้รับมอบหมายจากอาจารย์ให้ทำหน้าที่ดูแลฝูงโค แต่เขาได้สังหารโคอย่างไม่ได้ตั้งใจเพราะเข้าใจผิดคิดว่าเป็นเสือ เขาจึงถูกฤษีชีวะสาปให้ไปเกิดในตระกูลศูทรเนื่องจากทำบาปในการฆ่าวัว ปฤษธระยอมรับในคำสาปนั้นด้วยความเต็มใจ เขามุ่งบำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้า กระทำภักติโยคะ บูชาพระผู้เป็นเจ้า จนกระทั่งบรรลุถึงความสงบทางจิตวิญญาณขั้นสูงสุดที่สุดในที่สุด(ภควัตปุราณะ, สกัณธที่ 9, อธิบายที่ 2, โศลกที่ 1-14) (Kṛṣṇa Dvaipāyana Vyāsadeva, 2020 : 9) เรื่องราวในตอนนี้แสดงให้เห็นว่า กฎแห่งกรรมนั้นเข้มงวดแม้จะเป็น

ความผิดที่ไม่ได้ตั้งใจ แต่เพราะพลังแห่งศรัทธาและการสำนึกผิดสามารถนำพาผู้ปฏิบัติให้พ้นจากพันธนาการแห่งกรรม และบรรลุถึงพระผู้เป็นเจ้าได้ไม่ว่าจะเป็นคนในวรรณะใดก็ตาม

ไม่เพียงแต่รายบุคคลเท่านั้นที่เปลี่ยนวรรณะได้ แต่ทั้งครอบครัวและชุมชนก็เปลี่ยนวรรณะได้ เช่น เรื่องราวของตระกูลหรือกลุ่มคนที่เรียกว่า เมาทคัลยะ (Maudgalya) ผู้สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์มุกทละ (Mudgala) แห่งราชวงศ์ปัญจาละ มุกทละเป็นกษัตริย์ที่ฝึกฝนในทางธรรมและบำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้าจนสามารถบรรลุความเป็นพราหมณ์ได้ (ภาควัดปุราณะ, สกัณธที่ 9, อัธยายะที่ 21, โศลกที่ 31-35) (Kṛṣṇa Dvaipāyana Vyāsadeva, 2020 : 56) และเรื่องราวของกษัตริย์ฤชภเทพ (King Rishabha-deva) ที่มีโอรส 100 องค์ ในบรรดาบุตร 100 องค์ มีบุตรอยู่ 81 องค์ที่กลายเป็นพราหมณ์ด้วยคุณสมบัติ (Guṇa) และการกระทำ (Karma) ที่บริสุทธิ์จากการบำเพ็ญตบะและการศึกษาพระเวทอย่างแตกฉาน และกล่าวกันว่าชุมชนพราหมณ์ทั้งหมดสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์นามว่า ฤชภูชะ (Dhr̥ṣṭa) (หนึ่งในโอรสของพระไวสวัตมนู) (ภาควัดปุราณะ, สกัณธที่ 5, อัธยายะที่ 4, โศลกที่ 13-15) (A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, 1975 : 153-156) ในคัมภีร์ปัทมปุราณะ (Padma Purana) ระบุถึง ฤชีวะยาส (Vyāsa) และ ฤชีไวกันทกะ (Vaibhandaka) แม้จะเกิดในตระกูลที่ต่ำต้อยกว่า (asat-kshetra-kula) แต่ก็ได้รับความเคารพและยกย่องในฐานะทวิชาติ (ผู้เกิดสองครั้ง คือ พราหมณ์) เช่นเดียวกับ ฤชีวะสิษฐะ (Vasistha) ซึ่งเป็นบุตรของนางอัปสร (เกศยาบุตร) (ปัทมปุราณะ, สฤชชีขันธ, บทที่ 43 โศลกที่ 321-322 ฉบับชำระของเคาตมียะ สังสการะ) (Sri Gaudiya Kanthahara., n.d. : 297)

ส่วนในคัมภีร์ปุราณะเล่มอื่นๆ ก็ยังมีการกล่าวถึงระบบวรรณะอีก เช่น วายุปุราณะ (Vayu Purāṇa) ภาคแรก (Purvardha) บทที่ 8 เรื่อง “วรรณาศรมวิภาค” (การแบ่งวรรณะและอาศรม) (Vrajmohan Chaturvedi, 1983 : 11-15) , หริวัชสะปุราณะ (Harivaṃsa Purāṇa) บทที่ 7 ว่าด้วยเรื่องของการจัดระเบียบสังคม การประกอบอาชีพ การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามกลุ่มชนชั้น (Jain Panna Lal, 1962 : 141-145)

ในคัมภีร์มีมางสา ของท่านกุมาริล กล่าวว่า หาก “การกระทำ” (กรรม) เป็นปัจจัยหลักในการกำหนดวรรณะของบุคคล เช่นนั้นแล้ว บุคคลคนเดียวก็อาจเป็นพราหมณ์ เมื่อกระทำความดี และกลายเป็น ศูทร เมื่อกระทำความชั่ว ซึ่งหากเป็นเช่นนั้น ระบบวรรณะก็ย่อมไม่มีความตายตัว (Ganga Nath Jha, 1983 : 10) เหมือนดังเช่นในคัมภีร์พรหมปุราณะ (Brahma Purāṇa) มีโศลกกล่าวไว้ว่า “ศุโฑระ’ปฺยาคุมสมปโน ทวิโซ ภวติ สัสถฤตะ / พราหมโณ วาปฺยสทฺวฤตะ สรวสฺกรโภชนะ // 53 // (แปล) แม้แต่ศูทรหากเพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและการศึกษา ย่อมกลายเป็นผู้ประเสริฐ (ทวิชา) แต่ในทางกลับกัน พราหมณ์ที่มีความประพฤติชั่วและบริโภคอย่างไม่สำรวม ย่อมถือว่าเป็นเสื่อมถอยและมีค่าเท่ากับศูทร // 53 //” “ส พราหมณฺยฺ สมุตสฤชฺย ศุโฑระ ภวติ ตาทฤตะ / กรฺมภีหิ ศุจิกริเทวฺ ศุฑฺธาตฺมา วิเชเตนฺทฺริเย // 54 // (แปล) ผู้ที่ละทิ้งความเป็นพราหมณ์ (ในทางจิตวิญญาณ) ย่อมกลายเป็นศูทร แต่ผู้ที่ทำกรรมอันดีงาม มีจิตใจบริสุทธิ์ และสำรวมอินทรีย์ได้ ผู้นั้นคือพราหมณ์ที่แท้จริง // 54 //” “ศุโฑระ’ปิ ทฺวิชวตฺสฺเวยฺ อิติ พฺรหฺมา’พฺรวิตฺสฺวยมฺ / สฺวภาวกรฺมณา จิว ยตฺร (ศฺจ) ศุโฑระ’อิติษฺติ // 55 // (แปล) แม้แต่ศูทร หากตั้งมั่นอยู่ในกรรมอันบริสุทธิ์ของตน ผู้นั้นก็ควรค่าแก่การได้รับความเคารพดุจเดียวกับพราหมณ์ (ทวิชา) เรื่องนี้พระพรหมผู้เป็นเจ้าได้ทรงตรัสยืนยันไว้ด้วยพระองค์เอง

// 55 //” (พรมปุราณะ, บทที่ 223 สงกษชาติลักษณวรรณ นาม, โศลกที่ 53-55) (S.N. Khandewal Chukhamba, 2021 : 544 – 545)

ยุควรรณกรรมธรรมศาสตร์

เมื่อถึงยุคของคัมภีร์ธรรมสูตร(Dharmasūtra) เริ่มมีการแบ่งลำดับชั้นที่เข้มงวดและมีความเป็นปึกแผ่นภายในสังคมของทั้ง 4 วรรณะ แต่ละกลุ่มได้รับการยอมรับว่ามีความแตกต่างกัน และเกือบจะแยกขาดจากกันโดยสิ้นเชิงในแง่ของวิถีชีวิตทางสังคม อีกทั้งไม่ต้องสงสัยเลยว่าในช่วงเวลานั้น ภายในแต่ละวรรณะ น่าจะมีกลุ่มย่อยๆ (sub-divisions) เกิดขึ้นมากมายแล้ว หน้าที่และกฎระเบียบที่ควบคุมชีวิตทางสังคมของวรรณะทั้งสี่ได้ถูกนำมาพิจารณาและบัญญัติไว้ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ (The Dharmasāstras) (เป็นคัมภีร์ที่ขยายความจากธรรมสูตรและปรับปรุงให้เข้ากับยุคสมัยที่สังคมซับซ้อนขึ้น) ซึ่งในธรรมศาสตร์ได้มีการกล่าวถึงวรรณะผสม(mixed castes) และพวกนอกวรรณะ(outcasts) แต่กฎเกณฑ์และระเบียบข้อบังคับสำหรับกลุ่มคนเหล่านี้ ยังไม่ได้ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน นักไวยากรณ์ชื่อปตัญชลี (Patañjali) ได้นำคำว่า “ชาติ”(jāti) มาใช้ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ชาวอาภิระ(Ābhiras) (คนเลี้ยงวัว) โดยเขาระบุว่าชาวอาภิระเป็น “ชาติ” อื่นที่ไม่ใช่ศูทร จะเห็นได้ว่าปตัญชลีพยายามจัดกลุ่มคนเหล่านี้เข้าสู่ระบบวรรณะ ในยุควรรณศาสตร์คนเริ่มเรียกกลุ่มอาชีพหรือกลุ่มชาติพันธุ์ว่าเป็นวรรณะ ทำให้สองคำนี้ถูกนำมาใช้สลับกันไปมาในคัมภีร์ ดังนั้น คำว่า “วรรณะ” และ “ชาติ” ในยุคนั้นจึงดูเหมือนจะเป็นคำที่ใช้แทนกันได้ คัมภีร์มหาภษยะ (Mahābhāṣya) ของปตัญชลี ได้กล่าวถึง ช่างไม้ และช่างตีเหล็ก ว่าเป็นกลุ่มที่สังกัดอยู่ในวรรณะศูทร แต่กลุ่มคนที่ต่ำต้อยที่สุดในบรรดาพวกเขา ซึ่งก็คือ “เหล่าจันดาล” (The chāṇḍālas) นั้น ตกอยู่ในสภาพที่เสื่อมทรามทางสังคม เช่นเดียวกับที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (Narayan Bapuji Utgikar, 1928 : 450)

แม้ว่าระบบวรรณะดูเหมือนจะถูกแบ่งตามประเภทของอาชีพแต่ละคน แต่ก็ยังมีข้อบ่งชี้ที่ชัดเจนว่าในชีวิตทางสังคม การแบ่งแยกเพิ่มเติมนั้นมีพื้นฐานมาจากความเชื่อชาวนิยมเฉพาะด้าน ในการให้ความเห็นเกี่ยวกับต้นกำเนิดของวรรณะและวรรณะย่อย โกวินท์ ซาดาชิฟ กูร์เย (Govind Sadashiv Ghurye) นักวิชาการอินเดีย ได้กล่าวสรุปไว้ในหนังสือของเขาว่า “ดูเหมือนจะมีความสมเหตุสมผลที่พอจะสรุปได้ว่า การแต่งงานภายในกลุ่มเดียวกัน(Endogamy)นั้น ถูกกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด และมีการปฏิบัติตามกันในวงกว้าง เหล่านักวิชาการหรือนักเขียนต่างก็พยายามอย่างยิ่งที่จะอธิบายต้นกำเนิดของวรรณะต่างๆมากมายที่เกิดจากการผสมข้ามสายพันธุ์, การแบ่งแยกตามพื้นที่, ความเชื่อชาวนิยมทางอาชีพ หรือการรวมกลุ่มทางชนเผ่า แต่แนวคิดดั้งเดิม(the orthodox theory) ได้กล่าวถึงวรรณะไว้เพียงสี่วรรณะเท่านั้น”(G.S. Ghurye, 1957 : 87)

ความหมายของคำว่า “วรรณะ”(varṇa) ในภาษาสันสกฤต แปลว่า “สี” ที่มาจากรากศัพท์ “vr” ธาตุที่แปลว่า “เลือก” ซึ่งในที่นี้หมายถึง “การเลือกอาชีพ” คำว่า “ชาติ”(Jāti) มีต้นกำเนิดมาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต “jan” ธาตุ ที่แปลว่า “เกิด” เอมีล เซนาร์ต (Émile Senart) นักการทูตชาวฝรั่งเศส จึงมีความเห็นว่า คำว่า วรรณะ และ คำว่า ชาติ นั้น มีความแตกต่างกันและแยกเป็นอิสระต่อกันโดยเนื้อแท้ เพราะการไม่แยกแยะระหว่าง “วรรณะ” (ทฤษฎี 4 วรรณะ) กับ “ชาติ” (กลุ่มตระกูล) ทำให้เกิดความสับสนในตำราพราหมณ์ แม้ว่าทั้งสองแนวคิดนี้อาจจะมีการหลอมรวมเข้าด้วยกันในภายหลังด้วยข้อกฎหมาย (Emile

Senart, 1896 : 147, 155) อย่างที่เกริ่นไปในตอนต้นแล้วว่า ระบบวรรณะนั้นไม่ได้ถูกพบในรูปแบบที่พัฒนาแล้วอย่างนี้ในพระเวท หน้าที่รับผิดชอบที่ได้รับมอบหมายให้แก่หลายวรรณะได้รับบุเอาไว้อย่างชัดเจนใน คัมภีร์สมฤติ(Smṛti) และปุราณะ(Purāṇa) ดังนั้น การแบ่งแยกอย่างเด็ดขาดของระบบชาติ(Jāti) ตามการตีความของพราหมณ์นั้น จึงถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในยุคหลังมากกว่า

ตามคัมภีร์มนูสมฤติ(Manusmṛti) วรรณะทั้งสี่ถือกำเนิดมาจากอวัยวะของพระเจ้าผู้สร้าง และเพื่อเป็นการปกป้องจักรวาล พระองค์จึงได้ทรงมอบหมายหน้าที่และอาชีพที่แตกต่างกันให้แก่แต่ละวรรณะ ดังตัวอย่าง โศลกในบทที่ 1 โศลกที่ 87 “สรวสฺยาสุย ตู สรวสฺย คฺฤตฺยรณํ ส มหาทฺยุดิ: | มุขพาหุรูปชฺชานํ ปฺลฤกฺกรมานุ ยกฺลปยต || 1.87 || (แปล) และเพื่อการปกป้องรักษาสรรพสิ่ง ในการสร้างนี้ พระผู้รู้เรื่องยิ่ง (พระเจ้าพรหม) ได้กำหนดหน้าที่ แยกจากกัน ให้แก่ผู้ที่เกิดจากปาก, แขน, โค้นขา และเท้า || 1.87 ||” มนุได้ใช้คำว่า "ชาติ" (Jāti) ในความหมายที่แตกต่างจาก "วรรณะ" (Varna) ทฤษฎีของเขาเกี่ยวกับกำเนิดของวรรณะผสม(mixed castes) นั้นแตกต่างจากในมหาภารตะเพียงเล็กน้อย ซึ่งเกิดจากการแต่งงานข้ามวรรณะ (Varnasamkara) เช่นตัวอย่างโศลกในบทที่ 10 “พราหมณะ กษตฺริโย ไวศฺยสฺตฺริโย วรฺณา ทฺวิชาติยะ | จตฺรุธ เอกชาติสฺตฺย คฺฤทฺโร นาสฺติ ตู ปฺลยเม || 10.4 || (แปล) พราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ คือ "ทวิชาติ" (ผู้เกิดสองครั้ง) ส่วนศูทรคือ "เอกชาติ" (ผู้เกิดครั้งเดียว) และไม่มีวรรณะที่ห้า (พวกนอกวรรณะเกิดจากการผสมกันภายหลัง) || 10.4 ||” “พราหมณาทฺไวศฺยกนฺยายามมพฺสวโ นาม ชายเต | นิชาะ คฺฤทฺรกนฺยายํ ยะ ปารศฺว อฺยเต || 10.8 || (แปล) ลูกที่เกิดจาก พ่อพราหมณ์ + แม่แพศย์ เรียกว่า "อัมพัชฐะ" ส่วนลูกที่เกิดจาก พ่อพราหมณ์ + แม่ศูทร เรียกว่า "นิชาทะ" หรือ "ปารศวะ || 10.8 ||” “คฺฤทฺราทาโยคฺวะ กษตฺตา จนฺทาลคฺจาธโม นฺถณาม | ไวศฺยราชนฺยวิปฺราสุ ชายนฺเต วรฺณสงฺกราะ || 10.12 || (แปล) อาโยควะ, กษัตตา และจันทาล ผู้ต่ำต้อยที่สุดในหมู่ มนุษย์ ทั้งสามนี้เกิดจากชายวรรณะศูทร กับหญิงในวรรณะแพศย์, กษัตริย์ และพราหมณ์ ตามลำดับ || 10.12 ||” “วฺยภิจาเรณ วรฺณานามเวทฺยาเวทเนน จ| สฺวกรฺมณํ จ ตฺยาเคน ชายนฺเต วรฺณสงฺกราะ || 10.24 || (แปล) วรรณะผสมบังเกิดขึ้นจาก 3 สาเหตุ: 1. การคบชู้ข้ามวรรณะ 2. การแต่งงานกับคนที่ไม่ควรแต่งงานด้วย 3. การที่คนละทิ้งหน้าที่ประจำวรรณะของตนเอง || 10.24 ||” (Ganganath Jha., 1999 : 42, 329, 335, 338) เรา จะเห็นได้ว่า ในโศลกที่ 4 เป็นการแบ่งวรรณะหลัก, โศลกที่ 8 เป็นกำเนิดวรรณะผสมแบบอนุโลม, โศลกที่ 12 เป็นกำเนิดวรรณะผสมแบบปฏิโลม ส่วนในโศลกที่ 24 แสดงถึงสาเหตุของการเกิดวรรณะผสมหรือวรรณะสังกร

ในขณะที่คัมภีร์ปราชสรมฤติ(Paraśarasmṛti) ของท่านปราชระ(Paraśara) สืบถึงพราหมณ์ที่ไม่มีการศึกษา ยังไงก็ยังคงได้ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ พราหมณ์ที่มีความประพฤติเลวทราม ก็ยังน่ายกย่องมากกว่า ศูทรที่มีความประพฤติดี ดังจะเห็นได้จากบทที่ 8 โศลกที่ 23 และ 32 ว่า “ยถา กาศฺฐมฺโย หสฺติ ยถา จรฺมมโย มฺฤคะ | พราหมณาสุตฺวนธฺยานาสฺตฺริยสฺเต นามธารกะ || 23 || (แปล) ดังเช่นช้างที่ทำจากไม้ ดังเช่นกวางที่ทำจากหนัง พราหมณ์ที่ไม่เล่าเรียน (พระเวท) ก็เป็นเช่นนั้น ทั้งสามสิ่งนี้มีไว้เพื่อประดับชื่อเท่านั้น || 23 ||” “ทุเศโลปี ทฺวิชะ ปุชฺโย น คฺฤทฺโร วิชิตฺนทฺริยะ | กะ ปรีตฺยชฺย ทุชฺฌาณํ ทฺวเญฉี ลวติมฺ ขรีมฺ || 32 || (แปล) พราหมณ์ (ทวิช) แม้จะมีศีลวิบัติก็ยังเป็นที่เคารพบูชา แต่ศูทรแม้ว่าเขาจะควบคุมประสาทสัมผัส (ฝึกตน) ได้ดีเพียงใดก็ตาม ใครเล่าจะยอมละทิ้งแม่วัวที่ดูร้าย แล้วหันไปรีดนมจากแม่ลาที่มีลักษณะดีแทน? || 32 ||”

(Brahma Dutt Shastri, 1952a : 657-658) ในโคลกที่ 32 นี้ เป็นการเปรียบเทียบที่รุนแรงเพื่อเน้นย้ำเรื่องลำดับชั้นทางวรรณะว่า "ชาติกำเนิด" สำคัญกว่า "พฤติกรรม" โดยเปรียบเทียบพราหมณ์เป็นแม่วัว (สัตว์ศักดิ์สิทธิ์) และเปรียบศูทรเป็นลา

คัมภีร์อาศวาลยนาสมฤติ(Āśvālayanasmr̥ti) ของท่านอาศวาลยณะกล่าวว่า พราหมณ์คือผู้ที่ประเสริฐที่สุดในบรรดาวรรณะทั้งปวง และศูทรมีหน้าที่ต้องรับใช้พราหมณ์ ดังตัวอย่างในบทที่ 22 โคลกที่ 1-2 ว่า “*สรุเวษาม ไจว วรณานามุตตโม พราหมโณ ยตะ / เกษตรสย (เกษตรตรต) ปาลเยทวิปริ วิปราชญาปฤติปาลกะ || 1 ||* (แปล) ในบรรดาวรรณะทั้งปวง พราหมณ์ คือผู้ที่ประเสริฐที่สุด เพราะเหตุนั้น กษัตริย์ (ผู้ปกครอง) พึงปกป้องพราหมณ์และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพราหมณ์ผู้ทรงความรู้ || 1 ||” “*เสววิ ไจว ตู วิปรัสย ศูทรส กุรยาทยโถทิตม / สรุเวษาม จาปี ไว มานโย เวทวิท ทูวิช เอว ทิ || 2 ||* (แปล) ส่วน ศูทร พึงปรนนิบัติรับใช้พราหมณ์ตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ และพึงรู้ว่าในบรรดาผู้คนทั้งปวง พราหมณ์ผู้รู้แจ้งในพระเวท (ทวิชะ) คือผู้ที่ควรแก่การเคารพสูงสุดอย่างแท้จริง || 2 ||” (Brahma Dutt Shastri, 1952b : 1751) ส่วนท่านกปิละ (Kapila) กับท่านอังคีรส(Angirasa) ก็เห็นพ้องในเรื่องนี้เช่นเดียวกัน ขอยกตัวอย่างโคลกของผู้รจนาคัมภีร์กฎหมายทั้งสองท่านนี้ที่กล่าวยกย่องพราหมณ์อย่างถึงที่สุด เช่น “*สรุวกรตุสวรูปคจ สรุวตีรธสทาครยะ / สรุววรตานิ กฤจฺฉรณิ ตปัสสิ พราหมณะ สมฤตะ || 876 ||* (แปล) พราหมณ์คือรูปแบบแห่งผู้กระทำทุกสรรพสิ่ง เป็นที่พำนักของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (ติริธะ) ทั้งปวง พราหมณ์คือศูนย์รวมของการบำเพ็ญตบะและวัตรปฏิบัติทั้งปวง || 876 ||” (กปิลสมฤติ(Kapilasmr̥ti) โคลกที่ 876)(Brahma Dutt Shastri, 1955 : 2611) “*พราหมณา เอว จ เกษตรม พราหมณา เอว ไทวตม / พราหมณานาม ปฺรสาเทน สุริโย ทิวี วิราชเต || 10 ||* (แปล) พราหมณ์คือเนื่อนาบุญ พราหมณ์คือทวยเทพ ด้วยพระคุณของพราหมณ์ทั้งหลาย ดวงอาทิตย์จึงส่องแสงอยู่บนท้องฟ้า || 10 ||” “*น พราหมณสม เกษตรํ น พราหมณสโม’ นละ / วิธริน พราหมณาทุรธํ น ไทว พราหมณาตปรม || 11 ||* (แปล) ไม่มีเนื่อนาบุญใดเสมอด้วยพราหมณ์ ไม่มีไฟใด(ที่ใช้ในพิธีกรรม)เสมอด้วยพราหมณ์ ไม่มีกฎเกณฑ์ใดที่อยู่เหนือไปกว่าพราหมณ์ และไม่มีเทพเจ้าองค์ใดที่ยิ่งใหญ่ไปกว่าพราหมณ์ || 11 ||” (อังคีรสสมฤติ(Angirasasmr̥ti) บทที่ 12 โคลกที่ 10-11) (Brahma Dutt Shastri, 1955 : 3084)

เราจะพบว่าผู้รจนาคัมภีร์สมฤติส่วนใหญ่จะบรรยายถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์ว่าเปรียบเสมือนเป็นที่พำนักของเทพเจ้าทั้งปวง พราหมณ์คือผู้บริสุทธิ์ดั่งไฟ การบูชาและปรนนิบัติพราหมณ์จึงถือเป็นมงคลสูงสุด ดังตัวอย่างโคลกต่อไปนี้ “*ชปตำ ชูหฺวตำ ไจว ยจฺฉตำ จ สตามปี / เกษโตร’ คเนสตฺ สฺสํโกโต พราหมโณ’ ทยวิศิษเต || 12 ||* (แปล) ในบรรดาผู้ที่สวดมนต์ ผู้ที่ประกอบพิธีบูชาไฟ และบรรดาสาธุชนทั้งหลาย พราหมณ์ผู้สำรวมตนดีแล้วย่อมมีความประเสริฐที่สุด เปรียบเสมือนเป็นเนื่อนาบุญและกองไฟอันบริสุทธิ์ || 12 ||” “*น สฺกนทเต น วฺยถเต น วินคฺยติ กรฺหิจิต / วริชํ มคฺนิโหเตรฺภโย พราหมณสฺย มฺเข หุตม || 13 ||* (แปล) สิ่งที่ถูกกลืนในปากของพราหมณ์ (การให้อาหารหรือทาน) ย่อมไม่หกหล่น ไม่เสื่อมสลาย และไม่พินาศไปตามกาลเวลา สิ่งนี้ถือว่าประเสริฐยิ่งกว่าการทำพิธีบูชาไฟ (อคฺนิโธตฺระ) เสียอีก || 13 ||” “*เทวตปิฏฺญตานํ กา จิตฺทวติ กสฺยจิต / พราหมเณ เทวตาสฺ สรวาส ส จ สรวสฺย เทวตา || 14 ||* (แปล) แม้เทพเจ้าหรือบรรพบุรุษบางองค์อาจจะสถิตอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งเป็นการเฉพาะ แต่เทพเจ้าทุกพระองค์นั้นสถิตอยู่ในตัวของพราหมณ์ และตัวพราหมณ์เองก็ถือเป็นเทพเจ้าของสรรพสิ่งทั้งปวง || 14 ||” “*โย ทิ ยํ เทวตานิ จเฑทารา ธฺยิตุมฺยยม / สรุโว*

ปายปฺรยตฺเนน โดษเยทพฺรหฺมณานํ สทา || 15 || (แปล) ผู้ใดก็ตามที่ปรารถนาจะบูชาเทพเจ้าที่ตนเคารพรักอย่างไม่เสื่อมคลาย พึงใช้ความพยายามอย่างเต็มกำลังในทุกวิถีทางเพื่อให้พราหมณ์มีความพึงพอใจอยู่เสมอ || 15 ||” (อังคีรสมฤติ(Angirasasmṛti) บทที่ 12 โศลกที่ 12-15) (Brahma Dutt Shastri, 1955 : 3084) จากโศลกที่ยกมานั้น หากมองในแง่กุศโลบายทางสังคม ก็ถือว่าเป็นการสร้างอำนาจให้ชนชั้นพราหมณ์มีความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะ “ตัวแทนเทพเจ้า” ที่จับต้องได้ ทำให้การอุปถัมภ์พราหมณ์กลายเป็นภารกิจจำเป็นของกษัตริย์และแพศย์ การสร้างวัฒนธรรมแบบนี้ นับว่าเป็นเครื่องมือที่ใช้สถาปนาอำนาจทางจิตวิญญาณของชนชั้นนักบวช

นอกจากนี้ยังมีการวางกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดเกี่ยวกับการรับประทานอาหารร่วมกัน โดยพราหมณ์ไม่สามารถรับประทานอาหารที่ถวายหรือสัมผัสโดยศูทรได้ ในคัมภีร์วยาสมฤติ (Vyāsaśmṛti) และ มาร์กณเดยสมฤติ (Mārkaṇḍeyasmṛti) กล่าวถึงข้อห้ามเรื่องอาหาร โดยระบุว่าพราหมณ์ที่รับประทานอาหารของศูทรจะได้รับผลกระทบหนัก ในชาติหน้าอาจต้องไปเกิดอยู่ในร่างของสัตว์ เช่น สุนัข หรือหมู และถือว่าเป็นการทำลายความบริสุทธิ์ทางวรรณะของตนเอง ดังเช่น ตัวอย่างโศลก “ศูทรานเนโนทฺรสุเถน ยถิ กคฺจินฺมฺริเยต ยะ | ส ภเวตฺจ ญฺกโร นฺนํ ตสฺย วา ชายเต กุลมฺ || 65 || (แปล) หากพราหมณ์ผู้ใด เสียชีวิตลงในขณะที่ยังมีอาหารของศูทรอยู่ในท้อง ผู้นั้นจะไปเกิดเป็นสุกรอย่างแน่นอน หรือมีฉนั้น วงศ์ตระกูลของเขาก็จะกลายเป็นสุกร (ตกต่ำลง) เช่นกัน || 65 ||” “คฺฤโธร ทฺวาทศ ชนมานิ สฺปต ชนมานิ ศูกระ | ศฺวา ไจว สฺปต ชนมานิ อิตฺยเอว มนฺรพฺรวิตฺ | อมฤตํ พฺรหฺมณานเนน ทาริหฺรํ กษตฺริยสฺย จ || 66 || (แปล) (หากพราหมณ์กินอาหารของศูทร) เขาจะต้องไปเกิดเป็นแร้ง 12 ชาติ เกิดเป็นหมู 7 ชาติ และเกิดเป็นสุนัขอีก 7 ชาติ นี่คือนสิ่งที่พระมनुได้กล่าวไว้ อาหารของพราหมณ์เปรียบเสมือนอมฤต (ยาวิเศษ) ส่วนอาหารของกษัตริย์เปรียบเสมือนความยากจน || 66 ||” “ไวศฺยานเนน ตู ศูทรตฺวํ ศูทรานนํ นนฺรํ วรเชตฺ | ยคฺจ ภฺงฺกเต' ถ ศูทรานนํ มาสเมกํ นิรฺนตฺรम् || 67 || (แปล) การกินอาหารของแพศย์ จะทำให้ (พราหมณ์) ตกไปอยู่วรรณะศูทร, แต่การกินอาหารของศูทร จะทำให้ต้องตกไปสู่แร้ง และการกินอาหารของศูทรติดต่อกันเป็นเวลาหนึ่งเดือนเต็ม ย่อมต้องประสบเคราะห์กรรมนั้น || 67 ||” “อิห ชนมฺนิ ศูทรตฺวํ มฤตะ ศฺวา ไจว ชายเต | ยสฺย ศูทฺรา ปเจนนิตฺยํ ศูทฺรา วา คฤหเมธินี || 68 || (แปล) ในชาตินี้เขาจะกลายเป็นศูทร และเมื่อตายไปจะไปเกิดเป็นสุนัข สำหรับทวิชะ(พราหมณ์) ผู้ซึ่งให้ศูทรหุงหาอาหารให้กินเป็นประจำ หรือมีหญิงศูทรเป็นแม่บ้าน (ภรรยา) || 68 ||”(วยาสมฤติ (Vyāsaśmṛti) บทที่ 4 โศลกที่ 65-68) (Brahma Dutt Shastri, 1952b : 1653-1654) “สทฺยะ ปาติตฺยมาปโนติ ตทนนํ ตตฺปฺริตฺยเชตฺ | อาหิตาคฺนิชะ สทาปาตฺรํ สทาปาตฺรํ ตู เวทวิตฺ || ปาตฺรณามตฺตมํ ปาตฺรํ ศูทรานนํ ยสฺย โนทเร | อามํ ศูทฺรสฺย ปกฺวานนํ ปกฺวมุจฺฉิภฺวเมว ตตฺ || (แปล) บุคคลย่อมถึงความเสื่อม ได้ในทันทีเพราะอาหารนั้น ดังนั้นจึงควรละทิ้งอาหารเช่นนั้นเสีย | ผู้ที่บูชาไฟศักดิ์สิทธิ์ และผู้ที่รู้แจ้งในพระเวท คือ "ปาตฺระ" หรือผู้ที่ควรค่าแก่การรับทาน || ที่สุดแห่งปาตฺระ คือผู้ที่ไม่มีอาหารของคนวรรณะศูทรอยู่ในท้อง | อาหารดิบของศูทร ให้ถือเสมือนว่าเป็นอาหารที่ปรุงสุกแล้ว อาหารที่ปรุงสุกแล้วจากมือศูทรนั้น ให้ถือว่าเป็น เพียงเศษอาหารที่เหลือเดน (ไม่ควรแก่การบริโภคโดยสิ้นเชิง) ||” (มาร์กณเดยสมฤติ(Mārkaṇḍeyasmṛti) ภาค 6) (Brahma Dutt Shastri, 1957 : 53)

ในขณะที่คัมภีร์สมฤติหลายเล่มมีมุมมองที่คล้ายกันในการยกให้พราหมณ์เป็นผู้ยิ่งใหญ่ แต่ว่าใน

คัมภีร์สุกฺรณิตี(Sukranīti) กลับมีทัศนะที่แตกต่างออกไป เพราะในคัมภีร์นี้เน้นถึงบทบาทของกษัตริย์กับการรักษาวรรณะ โดยถือเป็นหน้าที่ของกษัตริย์ที่ต้องดูแลให้วรรณะต่างๆ ปฏิบัติตามกฎระเบียบของตน และนำสมาชิกที่หลงผิดกลับเข้าสู่กรอบของวรรณะตามขั้นตอนที่เหมาะสม ทัศนะของคัมภีร์สุกฺรณิตี ในโศลกที่ 38-43 ของบทที่ 1 ได้กล่าวถึง วรรณะของบุคคลควรถูกกำหนดโดย “อาชีพ” และ “คุณความดี” มากกว่าชาติกำเนิด และได้แจกแจงคุณสมบัติของแต่ละวรรณะไว้ว่าพราหมณ์และวรรณะอื่นๆ ไม่ได้ถูกจำแนกออกจากกันด้วยการเกิด แต่แยกด้วย “คุณธรรม” และ “การกระทำ” เป็นการตั้งคำถามว่ามนุษย์ทุกคนต่างก็สืบเชื้อสายมาจากพระพรหมเหมือนกันมิใช่หรือ แล้วเหตุใดทุกคนจึงไม่ถูกเรียกว่าพราหมณ์ทั้งหมดละ จิตวิญญาณที่คู่ควรแก่ความเป็นพราหมณ์นั้น ไม่ได้สร้างขึ้นได้ด้วยสืวิหรือบรรพบุรุษ บุคคลที่ควรจะถูกเรียกว่า “พราหมณ์” ก็ต่อเมื่อเขามีคุณสมบัติ เช่น เป็นผู้บูชาเทพเจ้าด้วยความรู้ พิธีกรรม และการสวดมนต์ เป็นผู้มีความสงบ และมีเมตตา ในส่วนของผู้ที่รับใช้พราหมณ์(ทวิชะ) ย่อมถูกเรียกว่า “ศูทร” ขอยกตัวอย่างโศลกที่ได้กล่าวสรุปไปแล้ว ดังนี้

“น ชาตยา พราหมณศจาตฺร กษตฺริโย ไวศฺย เอว น | น คฺวโหโร น จ ไว มฺเลจโณ เกหิตา คุณกรฺมภี: || 38 || (แปล) ในโลกนี้ ไม่มีใครเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร หรือแม้แต่คนนอกรีต (มเลจนะ) โดยกำเนิด แต่บุคคลถูกจำแนกความแตกต่างด้วยคุณธรรมและการกระทำของตนเอง || 38 ||” “พฺรหฺมณสฺส สฺมตฺปนฺนาวะ สฺสว เต กี นุ พฺรหฺมณว ? | น วรฺณโต น ชนกาท พฺรหฺมเตชะ ปฺรปฺตฺยเต || 39 || (แปล) สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนถือกำเนิดมาจากพระพรหม (ผู้สร้าง) เช่นนั้นแล้ว ทุกคนควรถูกเรียกว่าเป็นพราหมณ์ทั้งหมดเลยหรือไม่? รัศมีแห่งธรรม (พรหมเตชะ) นั้น มิได้เกิดจากรวรรณะหรือจากบิดามารดา แต่มันจะปรากฏขึ้นได้ก็ด้วยวิถีทางแห่งธรรมเท่านั้น || 39 ||” “ชฺญานกรโฆปาสนาภีรฺเทวตารารเณ รตะ | ศานโต ทานโต ทฺยาลุคฺจ พฺรหฺมณคฺจ คุณะ ภฺยตะ || 40 || (แปล) ผู้ที่ฝึกฝนในการบูชาเทพเจ้าด้วย ความรู้ (ชฺญาน) การกระทำ (กรรม) และการอุทิศตน (อุปาสนา) อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีความสงบทางใจ (ศานตะ) รู้จักยับยั้งชั่งใจ (ทานตะ) และมีความเมตตากรุณา (ทฺยาลุ) บุคคลผู้นั้นแลจึงได้ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ด้วยคุณสมบัติที่มีอยู่ || 40 ||” “โลกสํรฺกษเณ ทกฺษะ คฺวโร ทานตะ ปฺรากรฺม | ทฺษฏฺณิครทฺสโธ ย ส ไว กษตฺริย อฺยฺยเต || 41 || (แปล) ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการปกป้องคุ้มครองปวงชน มีความกล้าหาญ (ศฺร) รู้จักยับยั้งชั่งใจ (ทานตะ) มีพลังกำลังแข็งแกร่ง (ปฺรากรฺมะ) และมีปกติวิสัยในการการับปราบปรามคนชั่ว บุคคลผู้นั้นแลจึงเรียกว่า "กษัตริย์" || 41 ||” “กรยวิกรยกฺคฺลา เยนินฺตฺย ปณฺยชีวินะ | ปฺศฺรฺกษะ ภฺยชิกราสเต ไวศฺยะ กิรฺติตา ภฺว | 42 || (แปล) ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการ ชื้อขายแลกเปลี่ยน เลี้ยงชีพด้วยการค้าขายอยู่เป็นนิจ อีกทั้งยังมีหน้าที่ดูแลฝูงสัตว์และทำการเกษตร บุคคลเหล่านั้นได้ชื่อว่าเป็น "แพศย์" (ไวศฺย) ในโลกนี้ || 42 ||” “ทฺวิชะสฺวารจฺนรตาสะ ศฺรฺวส ศานตา ชิตฺนทฺริยาสะ | สํรฺกษยฺตุณฺวทาสเต นิจาสะ ศฺวทฺรสํชฺญกาสะ || 43 || (แปล) ผู้ที่ยินดีในการรับใช้และปรนนิบัติเหล่าทวิชะ เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญ (ศฺร) มีใจสงบ (ศานตะ) และควบคุมประสาทสัมผัสได้ (ชิตฺนทฺริย) อีกทั้งเป็นผู้ที่ทำหน้าที่แบกคันไถ ฟันและหว่าน บุคคลเหล่านี้ได้ชื่อว่า "ศูทร" ผู้ถ่อมตน (นิจาสะ)” (Desai, I. S., 1893 : 8-9)

กล่าวโดยสรุป ฝ่ายคัมภีร์กลุ่มสมฤติจะยึดถือระบบชาติกำเนิดเป็นที่ตั้ง เชื่อว่าวรรณะเป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและแบ่งแยกกันอย่างเด็ดขาดตามเจตจำนงของพระผู้สร้าง ส่งผลให้ชนชั้นพราหมณ์มีสถานะศักดิ์สิทธิ์โดยเนื้อแท้ แม้จะมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม แต่สายเลือดและความบริสุทธิ์ของวรรณะก็ยังถือว่า

ความสำคัญเหนือกว่าการกระทำ ในทางตรงกันข้าม คัมภีร์ศุภกัณฐี กลับนำเสนอมุมมองที่เน้นระบบคุณธรรม โดยตั้งคำถามถึงความเท่าเทียมกัน ในเมื่อทุกคนล้วนสืบเชื้อสายมาจากพระพรหมเหมือนกัน เหตุใดจึงต้องแบ่งแยก ศุภกัณฐีมองว่า วรรณะไม่ใช่สิ่งที่ได้มาตามสายเลือด แต่เป็นสิ่งที่บุคคลต้องสร้างขึ้นเองผ่าน คุณธรรม อาชีพ และการกระทำ คัมภีร์กลุ่มสมถติพยายามสร้างกฎเกณฑ์เพื่อรักษาโครงสร้างอำนาจที่ตายตัว และความบริสุทธิ์ของชนชั้นพราหมณ์ แต่ศุภกัณฐีกลับให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพรายบุคคล โดยให้กษัตริย์เป็นผู้ดูแลให้คนในสังคมปฏิบัติหน้าที่ตามความสามารถของตนอย่างเหมาะสม

ยุควรรณกรรมพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเถรวาทอุบัติขึ้นในฐานะศาสนาที่ไม่ยึดติดในเทวนิยม โดยพระพุทธเจ้าทรงใช้หลักเหตุผลและมนุษยธรรมในการวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างสังคมสมัยนั้น ทรงปฏิเสธความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวทและอำนาจการผูกขาดของวรรณะพราหมณ์ แม้ในพุทธศาสนาจะมีการกล่าวถึงวรรณะทั้ง 4 (กษัตริย์, พราหมณ์, แพศย์, ศูทร) ไว้ในฐานะข้อเท็จจริงทางสังคม แต่พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าความเหนือกว่าที่พราหมณ์กล่าวนั้นเป็นเพียงคำอวดอ้างเท่านั้น ผู้เขียนบทความจะขอยกตัวอย่างคัมภีร์ฝ่ายบาลี ดังนี้

ใน มธฺสูตร (Madhura Sutta) (ม.ม.(ไทย) 13/317-323/382-391) พระพุทธเจ้าทรงโต้แย้งความเชื่อของพราหมณ์ที่ว่าตนเป็นวรรณะสูงสุดและบริสุทธิ์ที่สุด โดยทรงระบุว่า ในความเป็นจริง มนุษย์ทุกวรรณะมีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายและเศรษฐกิจ หากวรรณะใดมีความมั่งคั่ง ก็สามารถมีคนจากวรรณะอื่นมาคอยรับใช้ได้เหมือนกัน ขณะที่ใน อัสนัสนสูตร (Assalāyana Sutta) (ม.ม.(ไทย) 13/401-409/501-512) ทรงย้ำว่ามนุษย์ทุกวรรณะมีความบริสุทธิ์เท่าเทียมกันในทางกายภาพและจิตวิญญาณ พราหมณ์ไม่ได้เกิดจากพรหมโดยตรงอย่างที่กล่าวอ้าง แต่เกิดจากกรรมมารดาเหมือนมนุษย์ทุกคน ส่วนในด้านของการบรรลุธรรมทุกคนก็มีความเท่าเทียมกัน ดังใน กัณณกัถลสูตร (Kannakatthala Sutta) (ม.ม.(ไทย) 13/375-380/459-466) พระพุทธเจ้าทรงสนทนากับพระเจ้าปเสนทิโกศล โดยทรงเปรียบเทียบว่า "คุณธรรม" และ "ความเพียร" คือตัวกำหนดผลสำเร็จ ไม่ใช่วรรณะ ทรงใช้การเปรียบเทียบเรื่องการจุดไฟว่า ไม่ว่าจะใช้ไม้ชนิดใด (ไม้สาละ, ไม้สัก, หรือไม้ม่วง) ไฟที่เกิดขึ้นย่อมมีแสงสว่างและความร้อนไม่ต่างกัน เช่นเดียวกับมนุษย์ที่หากประกอบด้วยองค์ประกอบแห่งความเพียร 5 ประการ (มีศรัทธา, ไม่โอ้อวด, มีความเพียร, มีปัญญา, อาพาธน้อย) ย่อมสามารถบรรลุลความหลุดพ้นได้เหมือนกัน

พุทธศาสนาเปลี่ยนนิยามของคำว่า "พราหมณ์" และ "คนถ้อย(จัณฑาล)" ใหม่ โดยจำแนกบุคคลตามกฎหมายแห่งกรรม ในวสสสูตร (Vasala Sutta) (ขุ.สุ.(ไทย) 25/116-142/528-532) และ วาเสฏฐสูตร (Vāsetṭha Sutta) (ม.ม.(ไทย) 13/454-460/572-582) ระบุอย่างชัดเจนว่า "บุคคลไม่ได้เป็นคนถ้อย (จัณฑาล) หรือเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นเพราะการกระทำ (กรรม) เท่านั้น" ผู้ที่ประพฤติดีศีล 5 ไม่ว่าจะป็นกษัตริย์หรือพราหมณ์ ย่อมต้องไปสู่ทุกคติ ในขณะที่คนจัณฑาลอย่าง "มาตังคะ" กลับได้รับความเลื่อมใสจากกษัตริย์และพราหมณ์เพราะความประพฤติธรรมจนบรรลุธรรมขั้นสูง ในพระวินยปิฎกบาลีก็มีการเปรียบเทียบสังคมว่าไม่มีการแบ่งแยกวรรณะ ดังเช่น ใน จุฬวรรค (Cullavagga) (วิ.จู.(ไทย) 7/449-452/308-311) พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบวรรณะทั้ง 4 เหมือนแม่น้ำสายใหญ่ (เช่น คงคา, ยมุนา, ฯลฯ) ที่เมื่อไหลมาบรรจบใน

มหาสมุทร ย่อมละทิ้งชื่อเดิมและสถานะเดิม กลายเป็นส่วนหนึ่งของมหาสมุทรที่เสมอกัน เช่นเดียวกับคนใน 4 วรรณะ เมื่อออกจากเรือนมาบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละทิ้งชื่อและตระกูลเดิม กลายเป็น "สมณศากยบุตร" ที่เสมอกันทั้งหมด นอกจากนี้ ในพระสูตรที่ชื่อว่า มหาสุปินสูตร แห่งอังคุตตรนิกาย (Anguttara Nikāya) (อง.ปญจก.(ไทย) 22/196/335-336) ยังเปรียบเทียบเหมือนนก 4 สีที่บินมาเกาะแทบพระบาทแล้วกลายเป็นสีขาวบริสุทธิ์เหมือนกันหมด สะท้อนถึงการละทิ้งวรรณะเมื่อเข้าสู่เพศบรรพชิต

ในคัมภีร์มิลินทปัญหา(เชื่อดอน พราหมณ์ลักษณะปัญหา)ก็ได้บ่งบอกเช่นเดียวกับคัมภีร์พุทธศาสนาอื่นๆ ว่า "พราหมณ์ คือ ผู้ที่ประกอบด้วยความคิดที่สูงส่ง ดั่งงาม มีสุขอนามัย และเป็นเหมือนเทพ ; เขาคือผู้รู้ถึงสภาวะในชาติปางก่อนของตน, คือผู้ที่ขจัดความสงสัยและภาพมายาทั้งปวง, คือผู้ที่สยบความโลภได้สิ้น, คือผู้ที่ปลดปล่อยตนเองจากสังสารวัฏแห่งการเกิดและการตายและจะไม่กลับมาเกิดอีก, คือผู้ที่บริสุทธิ์จากการเกิดและการตายและจะไม่กลับมาเกิดอีก, คือผู้ที่กลายเป็นผู้บริสุทธิ์หลังจากทำลายมิถิชา (ความเห็นผิด) และความยึดมั่นถือมั่นได้อย่างเด็ดขาด, คือผู้ที่มีความสันโดษภายในตนเองโดยไม่พึ่งพาผู้อื่น, คือผู้ที่ศึกษาตนเองและสั่งสอนผู้อื่น; คือผู้ที่รับบิณฑบาต, คือผู้ที่สำรวมอินทรี (ประสาทสัมผัส), คือผู้ที่ยึดมั่นในหน้าที่ของตน และคือผู้ที่รักษาอุดมคติอันสูงส่งของวงศ์ตระกูล" ต้นแบบของพราหมณ์ในที่นี้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับ "ความประพฤติอันดีงาม" ของบุคคลมากกว่าชาติกำเนิด ตัวบทคัมภีร์ได้ปฏิเสธแนวคิดที่ว่าวรรณะของบุคคลถูกกำหนดโดยการเกิด และสถาปนาแนวคิดที่ว่า บุคคลจะเป็นพราหมณ์ได้นั้น มิใช่เพราะชาติกำเนิดหรือความรู้ แต่เป็นเพราะความประพฤติของเขาเอง (Vadekar, R. D. (Ed.), 1940 : 220-222)

เราพบแหล่งอ้างอิงหลายแห่งในวรรณคดียุคแรกของพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับวรรณะกษัตริย์เป็นอันดับต้นๆ พอมาถึงวรรณกรรมยุคมหายานก็เช่นเดียวกัน วัตถุประสงค์ทางสังคมของผู้รณาคัมภีร์ได้ให้ความสำคัญกับวรรณะกษัตริย์เทียบเท่ากับวรรณะพราหมณ์ ดังเช่น ตัวอย่างจากคัมภีร์ลิลิตวิสระ ในอัยยาะที่ 3 “กุลปรีศุทธิปรีวตสฤตติยะ (ว่าด้วยตระกูลบริสุทธิ์) “ก็ การณ์ ภิกษโว โพธิสตุวะ กุลวิโลกิต วิโลกยติ สม? น โพธิสตุวา หินกุลेषูปปทยนเต จณฑาลกุลेषุ วา เวณการกุล วา รกการกุล วา ปุชกสกุล วา | อถ ตรหิ กุลทวเย เอวูปปทยนเต พราหมณกุล กษตริยกุล | ตตร ยทา พราหมณคุรุโก โลโก ภวติ, ตทา พราหมณกุล อุปปทยนเต | ยทา กษตริยคุรุโก โลโก ภวติ, ตทา กษตริยกุล อุปปทยนเต | เอตรหิ ภิกษวะ กษตริยคุรุโก โลโก | ตสมาทโพธิสตุวา กษตริยกุล อุปปทยนเต | ตมรณ จ สปริตติย โพธิสตุวสตุชิตวร ภาวนสฤจตุวาริ มหาวิลอกิตานิ วิโลกยติ สม || (แปล) ดูรภิกษุทั้งหลาย มีเหตุอะไรพระโพธิสัตว์เลือกตระกูลพระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมไม่เกิดในตระกูลต่ำ คือตระกูลจณฑาล ตระกูลช่างสานเสื่อ ตระกูลช่างทำรถ และตระกูลเตตอกไม้ เมื่อเป็นเช่นนั้นละก็ย่อมเกิดใน 2 ตระกูล คือตระกูลพราหมณ์และตระกูลกษัตริย์เท่านั้น เมื่อใดโลกนับถือพราหมณ์มาก เมื่อนั้นพระโพธิสัตว์ก็เกิดในตระกูลพราหมณ์ เมื่อใดโลกนับถือกษัตริย์มาก เมื่อนั้นพระโพธิสัตว์จึงเกิดในตระกูลกษัตริย์ ดูรภิกษุทั้งหลาย ขณะนี้โลกนับถือกษัตริย์มาก พระโพธิสัตว์จึงเกิดในตระกูลกษัตริย์ อาศัยประโยชน์ที่ได้เล็งเห็นนั้น พระโพธิสัตว์ซึ่งประทับอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตจึงเลือกมหาวิโลกิตะ 4 อย่าง” (แสง มนวิฑูร, ผู้แปล, 2512 : 20) จากเนื้อหาในคัมภีร์นั้น เราจะเห็นว่าในอดีตพราหมณ์เป็นผู้ผูกขาดว่า ทางพ้นทุกข์ หรือการเข้าถึงสวรรค์ ต้องผ่านพิธีกรรมของตนเท่านั้น แต่พุทธศาสนา

(ซึ่งนำโดยวรรณกะษัตริย์) เข้ามาประกาศว่า "ปัญญา" และ "ความเพียร" ของมนุษย์เองต่างหากที่สำคัญ การที่พระโพธิสัตว์เลือกเกิดในตระกูลกษัตริย์ จึงเป็นการส่งสัญญาณว่า ผู้นำทางโลกก็สามารถเป็นผู้นำทางธรรมที่สูงที่สุดได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาพราหมณ์ พระพุทธศาสนาจึงมักถูกมองว่าเป็น “ศาสนาของวรรณกะษัตริย์” ที่ขึ้นมาจากอำนาจกับวรรณพราหมณ์

ในคัมภีร์มหาวิสตุอาทาน ก็มีข้อความคล้ายคลึงกันกับคัมภีร์ลิตติวิสสะอย่างทีกล่าวไปข้างต้น คือการให้ความสำคัญกับวรรณกะษัตริย์ ดังข้อความว่า “ทวิทิ กุเลหิ โพธิสฺสวา ชายนติ | กุชฺศริยกุเล วา พราหมณกุเล วา | ยทา กุชฺศริยากรานตา ปุณฺณิวิ ภวติ ตทา กุชฺศริยกุเล ชายนติ | ยทา พราหมณากรานตา ปุณฺณิวิ ภวติ ตทา พราหมณกุเล ชายนติ || (แปล) พระโพธิสัตว์ย่อมเกิดในสองตระกูลนี้ คือ ตระกูลกษัตริย์หรือตระกูลพราหมณ์ ในเวลาที่กษัตริย์ปกครองแผ่นดิน พระโพธิสัตว์ย่อมเกิดในตระกูลกษัตริย์ ในเวลาที่พราหมณ์ปกครองแผ่นดิน พระโพธิสัตว์ย่อมเกิดในตระกูลพราหมณ์”(มหาวิสตุอาทาน : ทวิตียัคคัณฺฑ ตอน การประสูติของพระกุมาร(กุมารโอรสบุตรดิถี)) (สำเนียง เลื่อมใส, รศ.ดร., 2557 : 3, 369) เนื่องจากทั้งสองคัมภีร์นี้ ได้รับการรจนาขึ้นในช่วงรอยต่อของพุทธศาสนายุคแรกและยุคเริ่มมหายาน คือราวพุทธศตวรรษที่ 4-5 จึงมีเนื้อหาบางส่วนที่คล้ายคลึงกัน ในการอ้างอิงต่างๆ เราจะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนเสมอว่า คุณค่าของบุคคลในสังคมถูกกำหนดโดยความประพฤติที่ถูกต้องและโดยความรู้ มิใช่โดยการกำเนิด ท่านเซอร์ ชาร์ลส์ อีเลียต(Sir Charles Eliot) นักวิชาการด้านศาสนาชาวอังกฤษ ได้ข้อสังเกตไว้ว่า “แม้พระพุทธองค์จะทรงปฏิเสธว่าพราหมณ์นั้นสูงส่งกว่าผู้อื่นโดยกำเนิด แต่พระองค์ก็ได้ทรงสอนให้ต่อต้านระบบวรรณะ” (Sir Charles Eliot, 1921 : xxii) ชาวพุทธที่เช่นเดียวกับชาวฮินดูสายพราหมณ์ ที่มีความเชื่อมั่นอย่างลึกซึ้งในเรื่องการกลับชาติมาเกิด ดังนั้น เราจึงเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าจำนวนมากมาได้ปรากฏขึ้นแล้วในกัลป์ก่อนๆ ตามที่ระบุในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะในวรรณคดีฝ่ายมหายาน

วรรณกรรมพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงในเรื่องของการต่อต้านวรรณะพราหมณ์โดยตรง คือ คัมภีร์วัชรสูจี (The Vajrasūcī) ของอัสวโหมะ แม้ว่าจะเป็นคัมภีร์ขนาดเล็ก แต่ก็มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ให้แนวคิดทางสังคมเรื่อง วรรณะ-ชาติ(varṇa-jāti) ข้อโต้แย้ง และทัศนคติที่เป็นเหตุเป็นผล แก่นเรื่องของคัมภีร์เน้นถึงการให้ข้อคิดแก่ผู้ที่ต้องการสร้างความแตกต่างทางสังคมโดยอาศัยพื้นฐานของการกำเนิดในสังคม และข้อโต้แย้งของการกล่าวอ้างที่ว่าวรรณะพราหมณ์นั้นเหนือกว่าวรรณะอื่นๆ ทั้งหมด ผู้รจนาคัมภีร์นำเสนอข้อโต้แย้งของเขาอย่างเป็นระบบโดยอาศัยคำกล่าวอ้างจากคัมภีร์ของฝ่ายตรงข้าม เช่น พระเวท, สมฤติ และมหาภารตะ ศาสตราจารย์ ลัลลันจี โกปาล (Prof. Lallanji Gopal) นักวิชาการด้านอินเดียศึกษา (Indologist) ชาวอินเดีย ได้กล่าวชื่นชมบทบาทของคัมภีร์นี้ในประวัติศาสตร์สังคมของมนุษยชาติว่า “คัมภีร์วัชรสูจี สมควรได้รับการเผยแพร่และยอมรับในวงกว้างมากขึ้นจากกลุ่มเสรีนิยมที่ยึดมั่นในแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมกันของมนุษย์ทุกคน คัมภีร์นี้จะสร้างแรงบันดาลใจให้กับคนที่ต้องต่อสู้กับการเลือกปฏิบัติทุกแบบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวรรณะ ความเชื่อ หรือเชื้อชาติ ไม่ต้องสงสัยเลยว่ามีนักคิดผู้รู้แจ้งมากมายในประเทศต่างๆ และในยุคสมัยที่แตกต่างกัน ลูกขึ้นมาต่อต้านการกล่าวอ้างความเหนือกว่าโดยใช้คำว่าชาติกำเนิดเป็นเกณฑ์ และนักคิดเหล่านั้นได้พยายามสร้างหลักการแห่งความเท่าเทียมกัน ในอินเดียเองก็มีคัมภีร์ที่อุทิศเนื้อหาไม่กี่หน้าเพื่ออภิปรายประเด็นเหล่านี้ แต่อัสวโหมะสมควรได้รับการกล่าวถึงเป็นพิเศษ ในฐานะคนแรกที่ประพันธ์เนื้อหา

ทั้งหมดโดยเน้นหัวข้อความเท่าเทียมกันของสรรพสัตว์ และการวิพากษ์วิจารณ์ความเหนือชั้นกว่าที่ตัดสินค่าของคนจากชาติกำเนิด”(Ramesh Bharadwaj, 2021 : 13)

เนื้อหาสาระของคัมภีร์วัชรสุจี เริ่มจากการตั้งคำถามว่าพราหมณ์คือวรรณะที่สูงส่งที่สุดท่ามกลางวรรณะทั้งหมดจริงหรือไม่ ? แล้วอะไรคือความหมายของพราหมณ์? “อิห ภวตา ยทิษฏฺ สรวรรณปรธานํ พราหมณวรรณ อิติ | วยมตฺร พฺรุมะ, โโก’ ยํ พฺราหมโณ นาม? ก็ ชีวะ? ก็ ชาติะ, ก็ ศรีรั, ก็ ขุ□านํ, กิมาจาระ, ก็ กรม, ก็ เวท อิติ | (แปล) ในที่นี้ หากท่านปรารถนาจะทราบว่วรรณะพราหมณ์คือวรรณะที่ประเสริฐที่สุดในบรรดาวรรณะทั้งปวงจริงหรือไม่ พวกเราในที่นี้ขอตั้งคำถามว่า: สิ่งทีเรียกว่า 'พราหมณ์' นั้นคืออะไรกันแน่? คือ ชีวะ (สิ่งมีชีวิต)? คือ ชาติ (กำเนิด)? คือ ศรีระ (ร่างกาย)? คือ ญาณ (ความรู้)? คือ อาจาระ (ความประพฤติ)? คือ กรม (การกระทำ)? หรือคือ เวท (ความรู้ในพระเวท)?” จากนั้น ผู้รจนาคัมภีร์ได้หักล้างอธิบายคำตอบของคำถามทีละข้อ 1) ชีวะ (สิ่งมีชีวิต) ไม่สามารถเป็นพราหมณ์ได้ เขาอ้างคำกล่าวจากพระเวท มหาภารตะ และมานวธรรมศาสตร์ และสรุปว่าไม่มีชีวะใดสามารถเป็นพราหมณ์ได้ 2) ชาติ (กำเนิด) ตามคัมภีร์สมฤติ ผู้รจนากล่าวว่าไม่มีใครเป็นพราหมณ์ได้โดยวรรณะ เพราะเหล่าฤชีจำนวนมาก เช่น ฤชีคัสตยะ ฤชีวิษณะ ฤชีवास และคนอื่นๆ ก็ไม่ใช่พราหมณ์โดยกำเนิด พระมณูยังกล่าวอีกว่า “ด้วยการขายเนื้อ สุกร น้ำมัน และอื่นๆ พราหมณ์จะกลายเป็นศูทรภายในสามวัน” ดังนั้น จึงไม่มีพราหมณ์โดยชาติกำเนิด 3) ศรีระ (ร่างกาย) หากร่างกายคือพราหมณ์ การทีลูกหลานเผาศพพ่อแม่พราหมณ์ ก็ต้องถือว่บาปฐาน "ฆ่าพราหมณ์" ร่างกายของคนทุกวรรณะประกอบด้วยธาตุเหมือนกัน มีเลือด เนื้อ กระดูก เหมือนกัน ดังนั้น ร่างกายจึงไม่ใช่ตัวกำหนดวรรณะ 4) ญาณ (ความรู้) ในบางครั้ง พวกศูทรก็ได้รับความรู้ ความเชี่ยวชาญในบรรดาศาสตร์ต่างๆ แต่พวกเขาก็ไม่ถูกเรียกว่าพราหมณ์ 5) อาจาระ (ความประพฤติ) มีศูทรจำนวนมากทีมีความประพฤติและบุคลิกภาพทีดี แต่พวกเขาก็ไม่ถูกเรียกว่าพราหมณ์ 6) กรม (การกระทำ) มีกษัตริย์จำนวนมากทีแม้จะเพียบพร้อมด้วยคุณธรรมของหน้าที่พราหมณ์ทั้งหกประการ แต่พวกเขาก็ไม่ได้รับการยอมรับว่เป็นพราหมณ์ ดังนั้น โดยคุณธรรมแห่งการกระทำเพียงอย่างเดียว ก็ไม่มีใครเป็นพราหมณ์ได้ 7) เวท (ความรู้ในพระเวท) ทศกัณฐ์และเหล่าราชสอื่นๆ แม้จะมีความแตกฉานในพระเวทมากเพียงใด ก็ไม่ได้รับการยอมรับว่เป็นพราหมณ์

ผู้รจนาคัมภีร์กล่าวว่า ความเป็นพราหมณ์คือตัวแทนของระดับความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณ มันคือการขจัดบาปทั้งปวง มีสีขาและบริสุทธิ์เหมือนดวงกุนทะ (มะลิชนิดหนึ่ง) และดวงจันทร์ ซึ่งไม่สามารถได้รับมาด้วยพิธีกรรม (สังสการะ) หรือวรรณะ หรือ ตระกูล หรือ พระเวท หรือ การกระทำ ความเป็นพราหมณ์นี้บรรลุได้ด้วยการถือศีล (วรตะ), การบำเพ็ญตบะ (ตปะ), การมีระเบียบวินัย (นยะมะ), การอดอาหาร (อุปวาสะ), การบริจาค (ทาน), การข่มใจ (ทมะ), ความสงบทางจิต (ศมะ) และการควบคุมตนเอง (สัมยะมะ) พราหมณ์ คือ ผู้ซึ่งปราศจากความเห็นแก่ตัว อัตตา ความยึดติด และความโลภ เป็นอิสระจากกามราคะและความพยาบาท ในการระบุลักษณะของพราหมณ์จะตรงข้ามกับจันฑาล ศูทรก็สามารถบรรลุสถานะเป็นพราหมณ์ได้เช่นกัน ดังนั้น ชาติกำเนิดจึงไม่ใช่ปัจจัยตัดสิน มีฤชีจำนวนมาก เช่น ฤชีกะ(Katha) ฤชีนารัท (Nārada) และคนอื่นๆ ซึ่งแม้จะเป็นศูทรโดยกำเนิด แต่ก็บรรลุความเป็นพราหมณ์ด้วยการทำความดี อัศวโฆษะระบุในคัมภีร์ว่ มีเพียงวรรณะเดียว และการจำแนกออกเป็นสี่วรรณะนั้นไม่ถูกต้อง เมื่อพระเวทกล่าวว่

วรรณะทั้งสี่เกิดจากร่างกายของพระพรหมผู้สร้าง เช่นนั้นแล้ว บุตรที่เกิดจากบิดาคนเดียวกันจะถูกแบ่งออกเป็น 4 คนขึ้นได้อย่างไร สัตว์ต่างๆ เช่น วัว, ม้า, เสือ และสัตว์อื่นๆ มีความแตกต่างที่เฉพาะเจาะจงในเรื่องรูปร่าง อวัยวะเพศ สี ร่างกาย และส่วนอื่นๆ แต่เราไม่เคยพบความแตกต่างเช่นนั้นในมนุษย์ มนุษย์ทุกคนมีอวัยวะเหมือนกันหมด ในทำนองเดียวกัน ต้นไม้ ดอกไม้จัดอยู่ในสายพันธุ์ที่แตกต่างกัน แต่ไม่มีความแตกต่างของสายพันธุ์ในหมู่พราหมณ์ พวกเขายังมีความรู้สึกที่คล้ายกัน เช่น ความสุข ความทุกข์ ความกลัว, ฯลฯ ดังนั้น จึงไม่ควรแบ่งแยก ควรมีเพียงวรรณะเดียวเท่านั้น

นอกจากนี้ ผู้รจนายังได้อ้างอิงบทสนทนาของยูธิษฐิระและไวศัมปายณะจากคัมภีร์มหาภารตะ สรุปได้ว่า ระบบวรรณะทั้งสี่ขึ้นอยู่กับความประพฤติอันดีงาม ไม่ใช่ชาติกำเนิด เขานิยามความเป็นพราหมณ์ด้วยคุณลักษณะห้าประการ โศลกสุดท้ายของด্বาพทประกาศถึงแรงจูงใจหลักในการแต่งคัมภีร์เล่มนี้ ว่า ข้อความที่เขียนขึ้นนั้น มีไว้เพื่อทำลายความหลงผิดของเหล่าพราหมณ์ผู้สูญเสียจิตสำนึกให้หมดสิ้นไป และความคิดนี้ของเขา (อศฺวโฆษผู้แต่งคัมภีร์) จะได้รับการยอมรับโดยบุคคลผู้มีจิตศรัทธา (Sujitkumar Mukhopadhyaya, 1949 : 1-11)

บทสรุป

ระบบวรรณะมิได้เป็นเพียงการแบ่งลำดับชั้นทางสังคมที่หยุดนิ่ง แต่เป็นโครงสร้างที่มีพลวัตและผ่านการปะทะทางความคิดอย่างเข้มข้นตลอดประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ จากรากฐานความเชื่อในคัมภีร์พระเวทที่เปรียบเทียบการกำเนิดมนุษย์จากอวัยวะที่ต่างกันของพระพรหม สู่การเป็นเครื่องมือจัดระเบียบสังคมต่อวิถีชีวิตของผู้คนอย่างฝังรากลึก ในยุคพระเวทตอนต้น ระบบวรรณะยังมีลักษณะเป็น “ชนชั้นเปิด” ที่ให้ความสำคัญกับศักยภาพรายบุคคลมากกว่าสายเลือด อาชีพ และสถานะทางสังคมเป็นสิ่งที่มีความยืดหยุ่นสามารถเลือกวิถีชีวิตของตนเองได้ ดังที่ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์ฤคเวทว่าคนในครอบครัวเดียวกันสามารถประกอบอาชีพที่ต่างกันได้โดยไร้ข้อจำกัด การแต่งงานและการรับประทานอาหารร่วมกันระหว่างวรรณะจึงไม่ใช่เรื่องต้องห้าม แต่เป็นภาพสะท้อนของสังคมที่ให้เกิดเกียรติแก่คุณธรรมและความรู้เหนือกว่าชาติกำเนิด

อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวเข้าสู่ยุคพระเวทตอนปลายและยุคธรรมศาสตร์ ระบบดังกล่าวเริ่มเกิดการเข้มงวดขึ้น พราหมณ์ในฐานะชนชั้นนักบวชได้สถาปนาอำนาจทางจิตวิญญาณผ่านข้อกฎหมายในคัมภีร์สมฤติต่างๆ โดยเฉพาะใน “มนูสมฤติ” ที่เริ่มนิยามสถานะบุคคลผ่าน “ชาติกำเนิด” อย่างเด็ดขาด มีการสร้างกฎเกณฑ์เรื่องความบริสุทธิ์ของสายเลือดและข้อห้ามทางสังคมที่เคร่งครัดขึ้น เช่น การห้ามสัมผัสหรือรับประทานอาหารที่ปรุงโดยวรรณะศุทร และการประณามการแต่งงานข้ามวรรณะว่าเป็นต้นเหตุของความเสื่อมโทรมทางสังคม ซึ่งส่งผลให้เกิดกลุ่มคนที่อยู่นอกระบบวรรณะอย่าง “จัณฑาล” ที่ต้องเผชิญกับการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมท่ามกลางความเข้มงวดของระบบวรรณะที่มุ่งเน้นอำนาจทางสายเลือด พระพุทธศาสนาและคัมภีร์บางกลุ่มอย่าง “ศุกรนิติ” ได้อุบัติขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นแรงกดดันทางความคิด โดยพระพุทธเจ้าทรงใช้หลักเหตุผลและมนุษยธรรมในการปฏิเสธความศักดิ์สิทธิ์ที่พราหมณ์อวดอ้าง พระองค์ทรงนิยามความหมายของ “พราหมณ์” ใหม่ว่าเป็นผู้ที่บริสุทธิ์ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยสายเลือด พร้อมทั้งเปรียบเทียบมนุษย์ทุกคนว่ามีความเท่าเทียมกันเสมือนแม่น้ำหลายสายที่เมื่อไหลรวมกันในมหาสมุทรแห่งธรรมวินัยแล้ว ย่อมละทิ้งสถานะ

เดิมและกลายเป็นเนื้อเดียวกันอย่างสิ้นเชิง การวิพากษ์ระบบวรรณะของอัสวโฆษผ่านคัมภีร์วัชรสุจี ได้ใช้ตรรกะหักล้างความศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์ โดยมองว่าสถานะไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิดแต่เป็นพฤติกรรม ท่านชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ทุกคนมีลักษณะทางกายภาพเหมือนกัน การแบ่งวรรณะจึงเป็นเพียงสมมติบัญญัติทางสังคมหรือสิ่งที่คนกำหนดกันขึ้นมาเอง ทั้งที่จริงแล้ว ร่างกายของทุกคนก็ไม่ได้มีความแตกต่างกันเลย ซึ่งแนวคิดนี้เป็นการปูพื้นฐานเรื่องมนุษยนิยมในอินเดียโบราณ แนวคิดดังกล่าวของอัสวโฆษยังช่วยเน้นย้ำถึงการใช้ตรรกวิทยาในการรื้อถอนโครงสร้างชนชั้นมากกว่าการใช้เพียงเมตตาธรรมในทางพุทธศาสนา

กล่าวโดยสรุปแล้ว ระบบวรรณะในอินเดียโบราณจึงเป็นภาพสะท้อนของการต่อสู้ระหว่างแนวคิดอำนาจนิยมที่ยึดติดกับชาติตระกูล กับ แนวคิดเสรีนิยมที่ยึดมั่นในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ แม้ในบางยุคสมัยระบบสายเลือดจะดูมีอิทธิพลอย่างสูง แต่เสียงสะท้อนจากคัมภีร์และพุทธศาสนาที่เรียกร้องหาความเท่าเทียมและการวัดค่าคนจากความประพฤติ ก็ยังคงเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เห็นว่ามนุษย์ในทุกยุคสมัยต่างโหยหาความยุติธรรมและโอกาสในการแสวงหาความก้าวหน้าด้วยความเพียรของตนเอง

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 7 พระวินัยปิฎก จุฬวรรค เล่ม 2*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 13 พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 22 สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉกกนิบาต*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 25 พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ-ธรรมบท-อุทาน-อิตติวุตตะก-สุตตนินาต*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แสง มนวิฑูร, ผู้แปล.(2512). *คัมภีร์ลิลิตวิสตรระ พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน*. กรมศิลปากร.
- สำเนียง เลื่อมใส, รศ.ดร.(2557).*มหาวัสดุอาทาน เล่ม 2*. นิติธรรมการพิมพ์.
- Basu, Jogiraj. (1969). *India of the age of Brāhmaṇa*. Calcutta : Sanskrit Pustak Bhandar.
- Bhaktivedanta Swami Prabhupada, A.C. (1975). *Śrīmad Bhāgavatam : Fifth Canto (Part One – Chapter 1-13)*. Bhaktivedanta Book Trust.
- Bharadwaj, Ramesh. (2021). *Vajrasūcī of Āśvaghoṣa*. Vidyanidhi Prakashan.
- Bharadwaj, S.C. (1993). *Society in Ancient India*. D.K. Printworld.
- Chaturvedi, Vrajmohan. (1983). *The Vāyu Mahāpurāṇam*. Nag Publishers.
- Desai, I. S. (1893). *Sukra Niti or The Science of Ethics and Politics*. Gujarati Printing Press.
- Dutt, Manmatha Nath. (1892). *The Ramayana of Valmiki : Bala Kanda*. Girish Chandra Chackravarti.
- Dutt, N.K. (1931). *Original and Growth of Caste in India., Vol.I*. The Book Company. Ltd.
- Eggeling, Julius. (1882). *The Śatapatha-Brāhmaṇa: According to the Text of the Mādhyandina School Part II (V.26) : Books III & IV*. Motilal Banarsidass.
- Eliot, Sir Charles. (1921). *Hinduism and Buddhism Vol.1*. Routledge & Kegan Paul. LTD.
- Ghurye, G.S. (1957). *Caste And Class In India*. Popular Book Depot Bombay.

- Jha, Ganga Nath. (1983). *Tantra Varttika Of Kumarila Bhatta*. Sri Satguru Publications.
- Jha, Ganganath. (1999). *Manusmṛti*. Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.
- Kane, P.V. (1962). *History of Dharmashastra. Vol.II*. Bhandarkar Oriental Research Institute (BORI).
- Kanthahara, Sri Gaudiya. (n.d.) *Padma Purana, Srsthi-khanda 43.321, 322 (Gautamiya-samskarana)*, p.297. Retrieved from March 18, 2026, from <https://www.scribd.com>
- Kashyap, R.L. (2007). *Rig Veda Samhita : Fourth Mandala*. Sri Aurobindo Kapali Sastry Institute of Vedic Culture.
- Khandewal (Chukhamba), S.N. (2021). *Brahma Purana Part 2*. Chowkhamba Sanskrit Series office.
- Khandelwal, S.N. (2022). *Bhaviṣya Purana : Sanskrit Text with Hindi Translation*. Chaukhamba Sanskrit Pratishthan.
- Lal, Jain Panna. (1962). *The Harivamsa Purana Of Jinasena*. Bhāratiya Jñānapitha.
- Mādhavānanda, Swāmi. (1950). *The Bṛhadāraṇyaka upaniṣad*. Advaita Ashrama.
- Majumdar, R. C. & Datta, Kalikinkar (1970). *An Advanced History of India*. Macmillan and Co. LTD.
- Muir, J. (1872). *Original Sanskrit Texts on The Origin and History of The people of India, Vol. I*. Trubner & Co., Paternoster.
- Mukhopadhyaya, Sujitkumar. (1949). *The Vajrasūcī of Aśvaghoṣa*. The Visva-Bharati Annals.
- Narasimhacharya, N.C.V. (2004). *Śrīmad Bhāgavata mahāpuraṇam-Skandha VII*. T.T. Devasthanams.
- O'Flanery, Wendy Doniger. (1976). *The Origins of Evil in Hindu Mythology*. Motilal Banarsidass.
- Pratap Chandra, Roy. (1884). *The Mahabharata of Krishna-Dwaipayana Vyasa : Adi Parva*. Bharata Press.
- Ramachandra Rao, S.K. (2006). *Purusha Sūkta*. Sri Aurobindo Kapali Sastry Institute of Vedic Culture.
- Sage Ved. Vyāsa. (n.d.). *महाभारत अनुशासन पर्व II* Swargarohan.
- Sarvadeshik Arya Pratinidhi Sabha. (n.d.). *Rig Veda Bhasha Bhashya 7th And 8th Mandal*. Mumukshu Bhawan Manuscript Collection.
- Satavlekar, Shripad Damodar. (1978). *Mahabharat Anushasan Parva*. Swadhyaya Mandal.
- Senart, Emile. (1896). *Les castes dans l'inde : les faits et le système*. Ernest Leroux, Editeur.
- Shastri, Brahma Dutt. (1952a). *The Smṛiti Sandarbha Part2 Gurumandal Series*. Mansukhrai Mor.
- Shastri, Brahma Dutt. (1952b). *The Smṛiti Sandarbha Part3 Gurumandal Series*. Mansukhrai Mor.
- Shastri, Brahma Dutt. (1955). *The Smṛiti Sandarbha Part5 Gurumandal Series*. Mansukhrai Mor.
- Shastri, Brahma Dutt. (1957). *The Smṛiti Sandarbha Part6 Gurumandal Series*. Mansukhrai Mor.
- Smith, John D. (1999). *महाभारत शान्ति पर्व II* Bhandarkar Oriental Research Institute (BORI).
- Swahananda, Swāmi. (1956). *The Chāndogya upaniṣad*. Ramakrishna Math.
- Utgikar, Narayan Bapuji. (1928). *Collected Works Of Sir R.g. Bhandarkar, Vol.II*. Bhandarkar Oriental Research Institute.